

ความเปลี่ยนแปลงและการสร้างประชาธิปไตย¹ ที่ชุมชนบ้านไต้²

Changes and the Creation of “Rural” Democratization in Bantai Community

ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์³ จรูญ หยุทอง⁴ และ บุญเลิศ จันทระ⁵
Nathapong Chitniratna³, Charoon Yuthong⁴ and Boonlert Chantara⁵

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตย ใน “ชนบท” ทางภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย ภายใต้ชุดโครงการวิจัย ความเปลี่ยนแปลงชนบทในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว โดยมี ศ.ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ เป็นหัวหน้าชุดโครงการฯ ด้วยงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

² ชื่อชุมชนสมมติแห่งหนึ่งในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย ผู้เขียนเจตนาใช้ชื่อสมมติด้วยเห็นว่าหลายประเด็นมีความเยือกเย็นที่อาจส่งผลกระทบเชิงลบต่อบุคคลที่สำคัญคือการปกป้องชุมชน จากพลัง “อุดหนุน” ที่มีกละเลเยื้อง ค่าน้ำของประชาชน- พลเมืองจากข้างล่าง และใช้เป็นเงื่อนไขในการลดทอน/ ตัดตอนการเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบท ที่กำลังอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญของการพัฒนาชนบทและสังคมการเมืองไทย หากชื่อสมมติที่กล่าวถึงในบทความตรงหรือพ้องกับชุมชน บุคคลใดถือเป็นความบังเอิญเท่านั้น มิได้มีเจตนาอื่นใดแอบแฝงทั้งสิ้น อนึ่ง ผู้เขียนเจตนาใช้คำว่า “ชุมชนบ้าน...” ซึ่งเป็นหน่วยในการวิเคราะห์สำหรับการศึกษานี้ มาซ้อนคำทั้งที่คำสองคำมีความหมายที่สามารถใช้แทนกันได้ เพียงแต่คำว่า “ชุมชน” ที่เป็นคำบัญญัติขึ้นมาใหม่ในพ.ศ. 2493 เพราะเจตนาจะเรียกผู้อยู่อาศัยในชุมชนว่า “ชาวบ้าน” ด้วยเป็นคำพูดที่ติดปาก และสื่อความหมายเดิมในอดีตที่มักหมายถึง ประชาชน-คนธรรมดาสามัญที่อาศัยอยู่ในถิ่นที่อยู่อีกฟากตรงข้ามกับความหมายของเมือง แต่ปัจจุบันคำว่าชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงความหมายไปอย่างลึกซึ้ง ดังจะได้กล่าวและอภิปรายต่อไปในบทความนี้

³ ศ.ดร., หน่วยวิจัยประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการพัฒนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา 90000

⁴ นักวิชาการชำนาญการพิเศษ สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา 90000

⁵ นักวิชาการ สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา 90000

³ Assoc. Prof. Dr., Community Democracy Research Unit for Development, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University Songkhla 90000

⁴ Senior Professional, The Institute for Southern Thai Studies , Thaksin University Songkhla. 90000

⁵ Academic Officer, Operational Level, The Institute for Southern Thai Studies , Thaksin University Songkhla 90000

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ภายใต้ระบบและความสัมพันธ์ทางการผลิต และการเป็นผู้ประกอบการใหม่ ที่เชื่อมต่อกับระบบตลาดอย่างซับซ้อนและหลากหลาย ส่งผลสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ โครงสร้างความรู้สึกลำบาก ตัวตนที่สัมพันธ์กับการเมือง และความเป็นพลเมือง และมีส่วนสำคัญทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งทางสังคมของการเมืองในสถาบันและนอกสถาบัน ไปสู่ความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายในแนวราบที่เทียมหน้าเทียมตามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของกลุ่ม/ องค์กรชุมชน ได้เข้าไปมีบทบาทในการตรวจสอบ ควบคุม และกำกับ ทำให้พื้นที่การเมืองท้องถิ่นเปิดกว้างสร้างพื้นที่/ ชีวิตสาธารณะ สำหรับการต่อรองเพื่อการจัดการทรัพยากร การสร้างวัฒนธรรม และชุดความสัมพันธ์ที่คงเส้นคงวามากขึ้น

อย่างไรก็ดี ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเพื่อเปลี่ยนผ่าน ชุมชนจำเป็นต้องแสวงหา กฎเกณฑ์ กติกา และชุดความสัมพันธ์แบบใหม่ เพื่อจัดระเบียบชุมชนให้เข้าที่เข้าทางสร้างการอยู่ร่วม/ แบ่งปันส่วนที่เท่าเทียม รวมถึงการส่งเสริม สนับสนุนการประกอบการทางเศรษฐกิจในระดับชุมชนท้องถิ่น การจัดตั้งสถาบันเรียนรู้เพื่อการประกอบการ ออกแบบ/ สถาปนาโครงสร้างการเมืองท้องถิ่นให้เข้าสู่เจตนารมณ์การจัดการตนเอง จะเป็นการเสริมแรงผลักดันอันมหาศาลต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และการเคลื่อนไหวสู่ประชาธิปไตยที่เสมอภาค เท่าเทียม และเป็นธรรมสำหรับทุกชั้นชนในสังคม

คำสำคัญ: เปลี่ยนแปลงทางการเมือง ประชาธิปไตย

Abstract

Economic change under a system and production relation, including being a new entrepreneur, that is complicatedly connected to marketing systems has significantly affected to the position change, structure of feelings, consciousness, and identity relevant to politics and citizenship. Importantly, the change of social establishment within and out of organizations has occurred and led to the better horizontal networking relationship. Especially, local communities and groups have played important roles in investigation, controlling and monitoring local politic policy. This can help expand local politic atmospheres, create space / public lives and negotiate for resource management, cultural construction and more consistent relationship.

However, during the transformation change, local communities have to construct regulations and build new relationship in order to make the community harmonious and to enhance equal distribution. Moreover, promotion and support for economic operation in local community level, learning organization establishment, and creation of local politic structure towards self-management will tremendously enhance political changes, democracy equality, and fairness for all classes in Thai society.

Keywords: Political Changes, Democracy

1. ประชาธิปไตยในความเปลี่ยนแปลง

ในท่ามกลางปัญหาและความขัดแย้งทางการเมือง ด้านหนึ่งสังคมไทยได้พบกับการตื่นตัวอย่างขนานใหญ่ของประชาชน-พลเมือง และเรียกร้อง/ ต้องการการมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นเรื่อย ๆ [1] โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในพื้นที่ที่เรียกกันทั่วไปว่า “ชุมชนชนบท” ในท่ามกลางพลวัตการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ในมิติต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการจัดตั้งทางสังคมในรูปลักษณะใหม่ ๆ การจินตนาการ และ / หรือความคาดหวังที่มีต่อรัฐ สังคม และคนกลุ่มใหม่ในสังคม ดังที่ Walker [2] ได้ศึกษาชุมชนชาวนาในภาคเหนือพบว่าชาวนาไม่ใช่ผู้ทำการผลิตแต่เพียงอย่างเดียวอีกต่อไป หากเป็นชาวนาที่มีความหลากหลายทางเศรษฐกิจ ทั้งยังมีขายความสัมพันธ์ของครอบครัวข้ามท้องถิ่น ทำให้มีรายได้ที่ข้ามพ้นความยากจน กลายเป็นชาวนาที่มีรายได้ระดับปานกลางหรือชนชั้นกลางระดับล่าง ที่ไม่เพียงมุ่งรักษา ยกระดับคุณภาพของการเป็นชนชั้นใหม่เท่านั้น หากยังมุ่งปรารถนาสร้างมีส่วนร่วม การตัดสินใจทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผ่านการสร้างธรรมาณูชุมชน (Rural Institution) สอดคล้องกับความเห็นของนิธิ [3] ที่เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในชนบทมีส่วนสำคัญต่อการตื่นตัวและการแสดงออกทางการเมืองนับแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ชนบทประสบความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เกษตรกรรมเพื่อเอียงชีพที่เป็นรายได้สำคัญเริ่มพังทลายลง ขณะเดียวกันอุตสาหกรรมและธุรกิจก็รุกเข้าไปสู่ชนบท เพื่อใช้ทั้งทรัพยากรและกำลังแรงงาน ทำให้การผลิตเพื่อเลี้ยงตนเองในไร่ขนาดเล็กทำได้ยากขึ้น ส่วนหนึ่งจึงหันเข้าหางานอื่นในเศรษฐกิจสมัยใหม่ และกลายเป็นชนชั้นกลางระดับล่างที่ส่วนใหญ่มีรายได้จากงานจ้างและธุรกิจเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกี่ยวข้องกันกับนโยบายของรัฐบาล มากกว่าการพึ่งพาธรรมชาติและความสัมพันธ์ที่ดีทางสังคมอย่างในอดีต

กระนั้นในท่ามกลางพลวัตการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ ยังมีพลังอุดมรั้ง หน่วงดึงจากกลไกเชิงสถาบัน ความเชื่อ ค่านิยม ฯลฯ มากมายในสังคมไทย ดังความเห็นของอรรถจักร์ [4] ที่ระบุว่า การเติบโตของของระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ ที่ปัจเจกบุคคลต้องแบกรับความเสี่ยงโดยลำพัง ทำให้เกิดการตระหนักรู้ถึงศักยภาพในการปกป้องตนเองการปฏิเสธความอยู่ดีมีสุข ความไม่เสมอภาคทางสังคม ด้วยการจัดตั้งเป็นกลุ่ม องค์กรและเครือข่ายทางสังคมแบบใหม่ ๆ และร่วมกันผลักดันเพื่อสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและอำนาจที่ไม่เท่าเทียมแต่ในด้านหนึ่งมีความพยายามแข่งแย้งสังคมไทยไว้ในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมหรือความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบเดิมที่เคยจรรโลงความไม่เท่าเทียมไว้ได้ตลอดเวลา ซึ่งมีผลจะนำไปสู่ความขัดแย้งให้บาดลึกลงไปในสังคม ซึ่งใกล้เคียงกับทัศนะของ Keyes [5] ที่เห็นว่าเกิดความไม่ลงรอยของสัญญาประชาคมแบบเดิม ๆ กับการตื่นตัวอย่างกล้าหาญของพลเมือง ทำสังคมไทยเข้าสู่ภาวะพังทลาย

ในภาคใต้การศึกษาเกี่ยวกับการเมืองและการเป็นประชาธิปไตยในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ส่วนใหญ่มุ่งให้ความสำคัญ พุ่งเป้าความสนใจไปที่ปรากฏการณ์และการอธิบายที่มาของการการตื่นตัวทางการเมืองของคนในภาคใต้กับการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่สะท้อนผ่านรูปแบบต่าง ๆ อันเป็นอัตลักษณ์ การอธิบายคุณลักษณะ ตัวตน และความเป็นท้องถิ่นนิยม “คนใต้” ในฐานะเงื่อนไข ที่มาของความตื่นตัวและกระตือรือร้นทางการเมืองแบบเหมารวม และตายตัว บทความของอนุสรณ์ [6] วิเคราะห์ว่า “ความเป็นคนใต้” ถูกวาดภาพให้เป็นคนใจนักเลง กล้าได้กล้าเสีย หัวหมอ รักพวกพ้อง เชื้อมั่นในตนเอง รักความเป็นอิสระ เชื้อมั่นในตนเอง ไม่ไว้อภัยและไม่หวังพึ่งรัฐ มักได้เถียงคัดค้านเจ้าหน้าที่รัฐหรือข้าราชการอยู่เสมอ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างยืดยาวกับระบบสังคมวัฒนธรรม และคตินิยมของคนในภาคใต้ที่ยึดถือความเป็น “พรรคพวก” “เครือญาติ” และระบบ “เกลอ” จรูญ [7] ในฐานะคนในก็ให้ความเห็นไว้ว่า “สังคมปักษ์ใต้เป็นสังคมเครือญาติ มีญาติมาก พวกมาก สามารถทำอะไรก็ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การก้าวเข้าสู่อำนาจทางการเมือง ระบบเครือญาติมีที่มาทั้งญาติที่สืบสายโลหิต การผูกตองเพื่อขยายอิทธิพลและผลประโยชน์ตามภูมิปัญญา การขยายอำนาจการปกป้องตนเองและเครือญาติ เช่นเดียวกับการผูกเกลอเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับคนนอกสายเลือดให้แน่นแฟ้น” แต่ Askew [8] ได้ชี้ว่าการตัดสินใจทางการเมืองของ “คนใต้” ไม่สามารถใช้คุณลักษณะได้อย่างเด็ดขาด เพราะส่วนหนึ่งของการตื่นตัวทางการเมือง เป็นผลมาจากการการประติศักรรรมทางสังคม โดยพรรคการเมืองที่ครองอำนาจมาอย่างยาวนานในพื้นที่ ในการสร้างภาพทางสังคม (Social Drama) คนใต้ในฐานะที่เป็นผู้มีความกระตือรือร้น ชื่นชอบนักการเมืองที่มีคุณธรรม และต่อต้านอำนาจรัฐที่อยู่ดิธรรม ด้วยเหตุนี้การปักใจเลือกพรรคการเมืองเหนียวแน่น จึงเป็นผลจากความสำเร็จในการประติศักรรรมสร้างพร้อม ๆ กับการที่คนใต้เองต้องสร้างตัวตน และชุมชนทางการเมืองในอุดมคติตามแบบฉบับของตนด้วย ภูธรธรรมที่เด่นชัดคือการชูประเด็น/ สถาปนา “พรรคของเรา คนของเรา” ส่วนนิธิ [9] เห็นว่าสังคมภาคใต้นั้นหลุดออกไปจากสังคมชาวนาเข้าสู่เศรษฐกิจโลกาภิวัตน์และเศรษฐกิจสมัยใหม่ก่อนคนกลุ่มอื่นในสังคมไทย โดยไม่ได้รับการช่วยเหลือจากรัฐมากนัก จึงต้องสร้างกลไกป้องกันความเสี่ยงขึ้นใหม่ขึ้นมาด้วยตนเอง ด้วยลำพังมากกว่าการรอรับการช่วยเหลือจากรัฐ

ด้วยเหตุนี้ทำให้คนใต้จึงค่อยสร้างความเป็น “ใต้” ที่มีนัยของการพึ่งตนเองและสร้างภาพความสัมพันธ์ทางสังคมและการเมืองแบบคู่ตรงข้าม ภายใต้วาทกรรมทางการเมืองที่เรียกขานกันอย่างกว้างขวางที่ว่า “ไม่รบนายไม่หายจน” ที่ก่อตัวและเข้าสู่กระแสสูงของการปฏิบัติการ การเคลื่อนไหวในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา

ทั้งการเคลื่อนไหวทางการเมืองผ่านการชุมนุมเรียกร้อง เดินขบวน และการแสดงออกในพื้นที่และปริณิชนาททางวัฒนธรรม⁶ งานวิจัยในช่วงหลังจึงเน้น/ พุ่งความสนใจไปที่ การเมืองชุมชน ที่เรียกอย่างล้าลองว่า “ประชาธิปไตยชุมชน” เช่น งานของณัฐพงศ์ [10] ที่ฉายให้เห็นว่าชีวิตในปัจจุบันเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับโครงสร้าง ผู้คนจำนวนมากทั้งที่ใกล้ และไกลออกไป จากเงื่อนไขการดำรงชีวิต เศรษฐกิจในระบบตลาดและทุนนิยม ทำให้สามารถสร้างจินตนาการชีวิต ที่หลายหลาก มีสำนึกความชุมชนและการเป็น “พลเมือง-พลโลกที่ต้นตัว” (Cosmopolitan) หรือปฏิบัติการทางการเมืองชุมชนครั้งสำคัญของภาคใต้ ที่รู้จักกันในนาม “ปฏิบัติการเพชรเกษม 41: คนได้กำหนดอนาคตตนเอง”⁷ เมื่อพ.ศ.2554 เพื่อร่วมกันคัดค้านแผนพัฒนาภาคใต้จากอุตสาหกรรมเลื้อนลอย ไม่ว่าจะเป็นนิคม อุตสาหกรรม ปิโตรเคมี สะพานเศรษฐกิจที่เน้นการขนส่งน้ำมันและผลผลิตต่อเนื่อง ทำเรื่อน้ำลึก โรงไฟฟ้านิวเคลียร์ ถ่านหิน เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าแม้จะมีการศึกษาที่จะช่วยให้เกิดการความเข้าใจเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวบ้านในภาคใต้จำนวนหนึ่ง แต่ยังขาดการศึกษา และทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ “ชนบท” อย่างละเอียดและรอบด้าน บทความนี้จึงเขียนขึ้นเพื่อนำเสนอภาพความเปลี่ยนแปลงสังคมชนบทภาคใต้ในรอบห้าทศวรรษ (พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา) ในมิติ (1) การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลง ตำแหน่งแห่งที่ (2) การเปลี่ยนแปลงในการจัดตั้งทางสังคมทั้งการเมืองในสถาบัน⁸ และการเมืองนอกสถาบัน (3) การเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรมและโครงสร้าง ความรู้สึก และ (4) ความเปลี่ยนแปลงการเมือง “ของ”⁹ ชาวบ้านและชุมชน โดยศึกษาชุมชน บ้านได้ ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย โดยวิธีศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูล

⁶ ในรูปลักษณะต่าง ๆ ผ่านเสียงเพลง ดนตรี บทกวี ฯลฯ ดังตัวอย่างบทเพลงที่สะท้อนคตินิยมเกี่ยวกับ “นาย” ที่ชื่อ “ไม่รับนายไม่หายจน...เราทำนา ราคาข้าวไม่มี ยางแผ่นดี ๆ ทำให้ไม่มีราคา ปลอ่ยให้นายทุน ผรั่งมันเข้ามา มากดราคา ชาวประจางจะอดตาย คนจน ๆ หนักล้ากลืนเรื้อยมา ถูกว่าถูกค่า ถูกเหยียดหยามประณามคนที่ดี ๆ เจ้านายปราบปราม ปลอ่ยคนเลวทรมามากคุกคามประชาชน โอ้ยไม่รับนายก็ไม่หายจน...” หรือบทหนึ่งตะลุงพื้น บ้านที่ว่า “เลือกคนโกงเข้ามาเป็นสุขาภิบาล เอาแต่ผลาญเงินรัฐแต่ไม่พัฒนา เลือกคนไม่มีความรู้เป็นผู้ใหญ่ หน้าที่ โกงให้เบ็ดขันธ์เป็นปัญหา โกงเงินรัฐเงินราษฎรแต่ขาดการพัฒนา เป็นปัญหาราคาถูกคนบ้านเรา” หรือ “นี่เสือ ผาดเสือโดนโจรนี้ตัวฉวน ผู้ก่อความประชาชนปล้นสังหาร เป็นลูกน้องของหัวหนาราชการ”

⁷ ปฏิบัติการเพชรเกษม 41: คนได้กำหนดอนาคตตนเอง ครั้งนี้ได้มีการประกาศปฏิญญาเพชรเกษม 41 ซึ่งมีเนื้อหา ที่สำคัญหลายประการ ผู้สนใจสามารถอ่านเพิ่มเติมใน <http://www.prachatai.com/journal/2011/08/36602>

⁸ การเมืองในสถาบันในบทความนี้เน้นศึกษาการเปลี่ยนแปลงขององค์การบริหารส่วนตำบล ทั้งในแง่ของตัวบุคคล ที่เข้ามาสู่ตำแหน่งต่าง ๆ พัฒนาการการต่อสู้ทางการเมืองเพื่อเข้าสู่ตำแหน่ง บทบาทการกำหนดนโยบายและ โครงการ รูปการณ์เครือข่ายความสัมพันธ์และความร่วมมือ (การต่อสู้/ แข่งขัน) ทางการเมืองในระดับต่าง ๆ และ เชื่อมโยงถึงบทบาท หน้าที่ และความสัมพันธ์กับท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน รวมถึงเชื่อมโยงระหว่างชาวบ้าน กับการเมืองเชิงสถาบันในทุกระดับ และ (2) การเมืองนอกสถาบัน เน้นการก่อตัวของชาวบ้านในกลุ่ม องค์กร ที่มีบทบาทในการแบ่งสันและการจัดการทรัพยากร ทั้งที่เป็นกลุ่มที่เกิดจากการจัดตั้งของรัฐ การริเริ่มโดยชุมชน และ/ หรือการริเริ่มผลักดันโดยองค์กรพัฒนาเอกชน ภายใต้ขอบข่ายการปฏิบัติการทั้งในและนอกพื้นที่

⁹ การเน้น “ของ” เพื่อสื่อถึงความหลากหลายของชาวบ้านในการปฏิบัติการสร้างการเมืองที่แตกต่างกันหลาย ในแต่ละชุมชนท้องถิ่น

(1) การศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ทั้งหลักฐานขั้นต้น ขั้นรอง เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลในมิติและแง่มุมต่าง ๆ สถานภาพปัจจุบันที่ครอบคลุมมิติของการเปลี่ยนแปลง โดยเริ่มต้นจากการสำรวจความรู้ที่มีในพื้นที่ศึกษาผ่านงานวิจัยและเอกสาร ที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์เอกสารขั้นต้นและขั้นรองที่รวบรวมได้ (2) การเก็บข้อมูลภาคสนาม ในเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการในเชิงลึกกับชาวบ้าน ปรมาจารย์ชาวบ้าน และผู้นำ อาไท ผู้นำกลุ่ม/ องค์กร ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และข้าราชการจากหน่วยงานราชการ ส่วนภูมิภาคในชุมชน ผู้นำศาสนา ผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นต้น (3) การจัดเวทีสนทนากลุ่ม และ (4) การจัดเวทีสาธารณะ เพื่อระดมความเห็น นำเสนอข้อมูล/ ผลการศึกษา และการเติมเต็ม ความสมบูรณ์ของข้อมูล และทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลและเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงการเมืองในระดับต่าง ๆ อันทำให้เกิดการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลง อันโยงใยซับซ้อนแล้ว ยังช่วยให้เกิดแนวทางวางแผน การสร้าง/ รังสรรค์ความเป็น ประชาธิปไตย และการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเคารพ เสมอภาค และเท่าเทียมมากยิ่งขึ้น ในอนาคต

2. ความเปลี่ยนแปลงและการสร้างประชาธิปไตย

ชุมชนบ้านไต้ในอดีตได้ชื่อว่ามีคามสับสนอลหม่านจากการเป็นพื้นที่ “ชายขอบ” ของสองเมืองใหญ่ในจังหวัด ยิ่งในช่วงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากการทำนา เป็นสวนยางพารา ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจใหม่ของภาคใต้ มาตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 10 และการขยายตัวเข้ามาอย่างรวดเร็วของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่และตำบลใกล้เคียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังพ.ศ.2520 ที่จังหวัดถูกกำหนดให้เป็นเมืองหลักของพัฒนาตาม แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติด้วยแล้ว ทำให้ชุมชนบ้านไต้เผชิญกับการ เปลี่ยนแปลงอย่างหนักหน่วง ต่อเนื่องยาวนานในด้านสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

การพลิกฟื้นชุมชนบ้านไต้เกิดขึ้นเด่นชัดในช่วงพ.ศ. 2542 ที่องค์การบริหาร ส่วนตำบลบ้านไต้ ได้ริเริ่มผลักดันกิจกรรมการพัฒนา ภายใต้แนวคิดพลิกฟื้นชุมชนบ้านไต้ สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ปรับเปลี่ยนวิธีคิดให้เข้าสู่การพึ่งตนเอง ทำให้เกิดการรวมกลุ่ม ของชาวบ้านจำนวนมาก ทั้งสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตชุมชนบ้านไต้ ที่เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตในแต่ละหมู่บ้าน กองทุนสัจจะวันละบาท กองทุน ระบบหลักประกันสุขภาพ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ กลุ่มโรงสีข้าวบ้าน ชมรมผู้พิการ กลุ่มอาชีพ เป็นต้น ซึ่งนับว่ามีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะในหลายกลุ่ม/ กิจกรรมเหล่านี้ก่อร่างสร้างพลังจากกระบวนการทางวัฒนธรรมหลายหลากรูปแบบ เช่น การรื้อฟื้นประเพณี “ลงแขก ซอแรง”, “ออกปาก กินवार” การสร้างพื้นที่สนทนา

ภายใน การเชื่อมต่อเครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรท้องถิ่นภายนอกด้วยระบบ “ผูกเกลอ” ที่เรียกว่า “เกลอเขา เกลอนา เกลอเล” ทำให้ไม่เพียงเกิดการเปลี่ยน/ ก่อรูปการณ์จิตสำนึกอย่างช้า ๆ แบบย่องเงียบของชาวบ้านเท่านั้น แต่โน้มนำไปสู่การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ การต่อรองที่เท่าทัน เทียบเทียมทั้งในและนอกชุมชน ดังรูปธรรมภาคีความร่วมมือที่เรียกขานกันอย่างหลวม ๆ ว่า 3 ขา ความร่วมมือ ซึ่งประกอบด้วย ท้องที่ [รัฐ ราชการ] ท้องถิ่น และชุมชน และที่สำคัญคือการวางรากฐาน “จัดการตนเอง” ด้วยระบบประชาธิปไตย ที่นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านไผ่เรียกขานอย่างมั่นใจใน “แนวนัย” ที่ผ่านการเคี้ยวกันอย่างหนักหน่วงว่า “ประชาธิปไตยชุมชนแบบเข้มข้นและมีคุณภาพ” อันหมายถึงการเรียนรู้ ตระหนักในสิทธิประชาชน พลเมือง จากการกระทำใน “กิจการ” ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงวิถีและชีวิตประจำวัน ได้อย่างมั่นคงและแน่นหนา

2.1 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและตำแหน่งแห่งที่

ชุมชนบ้านไผ่ ตั้งอยู่ระหว่างสองเมืองใหญ่ในจังหวัด ห่างจากที่ว่าการอำเภอทั้งสองเมือง ประมาณ 21 กิโลเมตร ประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน มีประชากรรวมทั้งสิ้น 7,925 คน แบ่งเป็น ชาย 3,764 คน หญิง 4,161 คน จาก 2,751 ครัวเรือน ประชากรร้อยละ 90 นับถือศาสนาพุทธ และร้อยละ 10 นับถือศาสนาอิสลาม มีวัดและสำนักสงฆ์ รวม 6 แห่ง มีสภียศประจำบ้าน 1 แห่ง มีเนื้อที่จำนวน 33.92 ตารางกิโลเมตร ร้อยละ 93 ถูกใช้เป็นพื้นที่การเกษตรกรรม คือ การทำสวนยางพารา ทำนา และสวนผลไม้ ซึ่งการทำสวนยางกระจายอยู่ทั่วทุกหมู่ มีการทำนาแน่นในหมู่ที่ 2 3 4 และ 5 ส่วนสวนผลไม้อยู่ในหมู่ที่ 5 6 และ 7 ร้อยละ 15 เป็นที่อยู่อาศัย วัด และโรงเรียน ร้อยละ 7 เป็นพื้นที่สาธารณประโยชน์ หุ่นเลี้ยงสัตว์ และร้อยละ 3 เป็นโรงงาน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรงงานที่เกี่ยวข้องการผลิต แปรรูป สัตว์น้ำทะเล อาหารแช่แข็ง อาหารกระป๋อง เคมีเกษตร จักรกลโรงงาน และการผลิตกล่องบรรจุภัณฑ์พาณิชย์

สภาพภูมิประเทศของชุมชนบ้านไผ่ ด้านทิศตะวันออก และทิศใต้ ซึ่งได้แก่พื้นที่ หมู่ที่ 5 6 7 และ 8 เป็นที่ลาดเชิงเขาและลาดเอียงไปที่ราบบริเวณหมู่ที่ 1 2 3 และ 4 ลักษณะดินเป็นดินปนทราย ชุมชนบ้านไผ่ในอดีตขึ้นชื่อว่าเป็น “บ้านป่าเมืองเถื่อน” เพราะตั้งอยู่ในพื้นที่ทุรกันดารปลายสุดของเมือง เป็นแหล่งปลายทางของการก่ออาชญากรรม ปล้นฆ่า และการกระทำความผิดกฎหมายอีกนานาชนิด อีกทั้งชาวบ้านก็มักถูกมองว่าเป็นเหมือน “คนนอก บ้านนอก คอกนา” เพราะแม้จะห่างจากสองเมืองใหญ่ไม่มากนัก แต่การคมนาคมขนส่งที่ค่อนข้างลำบาก ใช้ระยะเวลานานในการเดินทางค่อนข้าง แต่ในปัจจุบันอาจใช้เวลาเพียง 5-10 นาทีเท่านั้น การคมนาคมขนส่งที่สะดวกสบายขึ้น เกิดขึ้นภายหลังสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท(รพช.)ได้เข้ามาก่อสร้างถนนเชื่อมต่อกับภายนอก ทำให้ชุมชนบ้านไผ่กลายเป็นชุมชนเปิด เป็นที่รู้จักของภายนอกมากขึ้นในระยะต่อ ๆ มา

ก่อนพ.ศ. 2500 ชาวบ้านไต้ยังกระจายตัวไม่มากนัก ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานแบบรวมกันบริเวณหมู่ที่ 6 ก่อนบุกเบิกที่ดินทำกินกระจายไปตามบริเวณต่าง ๆ ของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตั้งถิ่นฐานแบบกระจายไปตามแนวถนน ชาวบ้านส่วนใหญ่ในยุคนี้ประกอบอาชีพทำนา ปลูกพืชผักตามฤดูกาล ไม่ว่าจะเป็นพลู ลูกเดือย ถั่ว และหาของป่า ส่วนยางพารานั้นปลูกกันทั่วไปกระจายไปเกือบทุกพื้นที่ แต่ทั้งหมดเป็นพันธุ์พื้นบ้านหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ยางบ้าน” และมีสภาพเป็น “ป่ายาง” เพราะมีสภาพรกเerie เป็นป่าจากการปลูกพันธุ์ไม้อื่นผสมรวมอยู่ด้วยในแบบที่ชาวบ้านเรียกว่า “สวนสมรม”

การยังชีพขึ้นอยู่กับการทำนาเป็นหลัก ส่วนที่เหลือเป็นผลผลิตทางการเกษตรและการเก็บหาของป่า โดยที่การทำนาในยุคนี้เป็นการใช้แรงงานคนและสัตว์และเพิ่มผลผลิตด้วยปุ๋ยธรรมชาติ มูลวัว มูลค่างควา ที่สามารถหาได้ท้องถิ่นและพื้นที่ใกล้เคียง พันธุ์ข้าวที่ปลูกเป็นพันธุ์พื้นเมืองที่ทนต่อสภาพภูมิอากาศแต่ให้ผลผลิตไม่สูงมากนัก เช่น พันธุ์ข้าวดำ ข้าวขาว ข้าวดอกแบก ข้าวช่อสูง ข้าวเหนียวดำ ข้าวสังข์หยด ข้าวหอมจันทร์ ข้าวดำตาแปด ข้าวเล็บนก เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในช่วงต้นพ.ศ. 2500 ได้เริ่มมีพ่อค้าต่างถิ่นเข้ามาขายปุ๋ยมูลค่างควาที่ให้สรรพคุณว่าสามารถเพิ่มผลผลิตสูงขึ้น ชาวบ้านจึงหันไปใช้ปุ๋ยชนิดนี้กันอย่างขนานใหญ่ และมีชาวบ้าน 2-3 ราย ที่หันไปรับซื้อมูลค่างควาจากจังหวัดพัทลุงที่ร่ำลือกันว่า “ทำให้ข้าวงาม” ที่หมายถึงการโตไว แตกกอดี เชียวช่อม ออกรวงดี เมล็ดโตมาตระเวนขายในชุมชน ก่อนที่จะมีรถจักรไถนาแบบมือหมุน หรือที่ชาวบ้านเรียกว่ารถไถเดินตาม- รถจักรหัวลูกหมา เครื่องแรกเข้ามาในชุมชนบ้านไต้พ.ศ. 2503

สิ่งที่ตามมาจากนั้นก็ คือ การปลูกข้าวพันธุ์ “พันธุ์ส่งเสริม” ซึ่งหมายถึงข้าวพันธุ์ใหม่ที่รัฐส่งเสริมปลูกแทนพันธุ์พื้นบ้าน ให้ผลผลิตต่อไร่สูง แต่ไม่ค่อยทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศมากนัก อีกทั้งยังต้องบำรุงการเจริญเติบโตและการดูแลรักษาด้วยการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ที่เข้ามาในชุมชนกับการโฆษณาประชาสัมพันธ์ของบริษัทผ่านหนังสือกลางแปลง ที่เรียกว่า “หนังสือยายา ขายปุ๋ย”

การปรับเปลี่ยนแบบแผน วิธีการผลิต พันธุ์ข้าว ปุ๋ย และยาฆ่าแมลง แม้จะให้ผลผลิตเพิ่มขึ้นมากกว่าเดิมหลายเท่าตัว แต่ก็ในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ เท่านั้น เพราะหลังพ.ศ. 2510 เป็นต้นมา ผลผลิตเริ่มลดต่ำลงพร้อม ๆ กับหนี้สินที่พอกพูนขึ้นเป็นเงาตามตัว ขณะที่การผลิตยังต้องพึ่งระบบน้ำจากธรรมชาติเป็นหลัก คลองส่งน้ำหรือ “ลำเหมือง” ที่ชาวบ้านขุดขึ้นเพื่อผันน้ำเข้ามาทุ่งนาของตนเอง สามารถบรรเทาได้บางส่วนเท่านั้น ทำให้ชาวนาต้องทุกข์กับปัญหาหนี้สินและการดำรงชีพเป็นอย่างมาก

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ได้มีนโยบายส่งเสริมการปลูกยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจแทนพันธุ์พื้นเมืองและพืชยืนต้นชนิดอื่น มีการจัดตั้งกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (สกย.) ขึ้น

ตามพระราชบัญญัติกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง¹⁰ พ.ศ. 2503 โดยชุมชนบ้านไต้ ช่วงพ.ศ. 2508-2510 ซึ่งเป็นระยะแรกของการเข้ามาส่งเสริมปลูกยางพารา มีชาวบ้านไม่มากนักที่หันไปปลูกยางพันธุ์ส่งเสริมทดแทน ด้วยยังไม่มั่นใจในเรื่องผลผลิตและราคา แม้จะได้รับการช่วยเหลือจากกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางก็ตาม แต่หลัง พ.ศ. 2515 ยางพันธุ์ส่งเสริมเริ่มให้ผลผลิต มีราคา และตลาดที่แน่นอน ทำให้ชาวบ้านหันมาปลูกกันอย่างขนานใหญ่ ทั้งการโค่นยาง ไม้ใหญ่ และการเปลี่ยนพื้นที่นาเป็นสวนยางครอบคลุมทุกพื้นที่ และถือเป็น “ยุคทอง”¹¹ ของการปลูกยางพาราพันธุ์ดี หรือที่ชาวบ้านเรียกว่ายุค “โค่นยางบ้าน ล้างป่า เปลี่ยนนา ปลูกยางสงเคราะห์” เพราะการขอรับทุนสนับสนุน หรือ “ขอสงเคราะห์” กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางกำหนดให้ปลูกยางพาราชนิดเดียวเท่านั้น ไม่เช่นนั้นจะไม่ได้รับเงินสงเคราะห์หรืออาจถูกหักเงินได้ ไม่ยื่นต้นพื้นบ้านจำพวก มะม่วง ทุเรียน เงาะ พรุน สะตอ เนียง จำปาตะ หรืออื่น ๆ จำพวก ตะเคียน ยาง ทั้งถูกโค่นถางจนโล่งเตียนด้วยความชื่นชมยินดี รอคอยการเข้ามาของยางพันธุ์ดี ที่มีมูลค่าราคาที่สูงมั่งคั่งรออยู่ในอีก 7 ปีข้างหน้า แต่ในระหว่างนี้ชาวสวนยางสามารถสร้างรายได้ด้วยการปลูกพืชผัก จำพวกถั่วลิสง ถั่วฝักยาว แตงโม มันเทศ ผักและพืชล้มลุกอื่น ๆ ขายตลาดภายในบ้านที่มีอาทิตย์ละสองวัน คือ วันพุธและวันเสาร์ หรือหากมีจำนวนมากก็จะนำไปขายตลาดใกล้เคียง เป็นต้น

ในช่วงต้นพ.ศ. 2520 จึงเป็นยุคของการหักล้างถ่วงพง พลิกผืนนาเป็นป่ายาง รวมทั้งการบุกเบิกผืนป่า ขยายพื้นที่อย่างขนานใหญ่ ผ่านทางนโยบาย การส่งเสริม สนับสนุนของรัฐ ที่มีสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางเป็นหน่วยงานปฏิบัติ ขณะที่ในชุมชนเองในทางกลับกันพื้นที่นาที่เริ่มลดลงอย่างรวดเร็ว เหลือไว้สำหรับการเพาะปลูกเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนเท่านั้น และอาจกล่าวได้ว่าในชุมชนบ้านไต้ได้คง/ รักษาระบบการผลิตแบบควบคู่เรื่อยมา พร้อม ๆ กับการเชื่อมต่อตนเองกับโลกภายนอกชุมชนมากยิ่งขึ้น จากระบบการคมนาคมขนส่งที่สะดวกสบายและรวดเร็ว มีมอเตอร์ไซด์และรถยนต์วิ่งในถนนสายหลักที่ได้รับการลาดยางมะตอย ที่ชาวบ้านเรียกว่า “ถนนรพช.” เพราะสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทได้เข้ามาดำเนินการ รวมทั้งถนนสายหลักอื่น ๆ ที่เชื่อมต่อกับ

¹⁰ วัตถุประสงค์หลักของการจัดตั้งสยก. คือ การส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกยางพันธุ์ส่งเสริมหรือยางพันธุ์ดีทดแทนยางเก่า และส่งเสริมให้เกษตรกรที่ไม่มียางมาก่อน ได้ปลูกสร้างสวนยางพันธุ์ดี โดยให้ทุนสงเคราะห์ที่คำแนะนำทางวิชาการ เพื่อให้มีผลผลิตและรายได้เพิ่มขึ้นพัฒนาคุณภาพผลผลิตให้เป็นที่ยอมรับของตลาด โดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม พัฒนาระบบและกลไกตลาด ให้เกษตรกรชาวสวนยางได้รับความเป็นธรรมในด้านราคา จัดตั้งและพัฒนาองค์เกษตรกรชาวสวนยางให้เข้มแข็ง มีศักยภาพในการพัฒนาและอำนาจต่อรองที่สูงขึ้น”

¹¹ ข้อมูลของสยก. ระบุว่านับแต่พ.ศ. 2514 เป็นต้นมา ถือเป็น “ยุคทอง” ของการปลูกยางพาราพันธุ์ดี ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า “จากความสำเร็จของชาวสวนยางที่ปลูกแทนรุ่นแรก ๆ ทำให้ชาวสวนยาง ตื่นตัวให้ความสนใจขอปลูกแทนในอัตราที่เพิ่มขึ้นในแต่ละปีอย่างรวดเร็ว เงินสงเคราะห์รับในแต่ละปีไม่สามารถตอบสนองความต้องการชาวสวนยางได้ทัน รัฐบาลจึงกู้เงินจากธนาคารโลก 50 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ และจากบรรษัทพัฒนาแห่งเครือจักรภพ (CDC) 3.4 ล้านดอลลาร์ถึง เพื่อนำไปสมทบกับเงินสงเคราะห์สำหรับใช้จ่ายในการเร่งรัดการปลูกแทน” [11]

ตำบลอื่น ๆ ก็ได้รับการปรับปรุงดีขึ้น รวมทั้งการรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากโลกภายนอกที่หลังไหลเข้ามาในบ้านผ่านสื่อโทรทัศน์ วิทยุ ภาพยนตร์ ละคร เพลง ฯลฯ เมื่อเสาไฟฟ้าต้นแรกถูกปักลงในชุมชนเมื่อพ.ศ. 2523 จึงถือเป็นปฐมบทของความ “ความเจริญ” ของชุมชน

ความเปลี่ยนแปลงสำคัญประการหนึ่งในชุมชนเกิดขึ้นเมื่อมีโรงงานอุตสาหกรรมเกี่ยวกับการแปรรูปอาหารทะเล สัตว์น้ำทะเลแช่แข็งส่งออก อาหารกระป๋อง มาตั้งในพื้นที่ หมู่ 1 ซึ่งเป็นพื้นที่ตั้งอยู่แนวเส้นทางคมนาคม สายหลักของสองเมืองใหญ่ อันเนื่องมาจากนโยบายลดความเหลื่อมล้ำ การกระจายรายได้และความเจริญสู่ภูมิภาคด้วยการจัดตั้งเมืองหลักในภูมิภาคของรัฐบาลนับแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 ทำให้พื้นที่นาถูกกว้านซื้อแปลงสภาพเปลี่ยนเป็นโรงงานจำนวนมาก คนหนุ่มสาวในชุมชนย้ายหน้าทำงานรับจ้างในโรงงาน แต่ด้านหนึ่งการเกิดขึ้นของโรงงานได้นำมาซึ่งปัญหาผลกระทบสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นน้ำเสีย เสียง กลิ่น บ่อน้ำตื้นใช้ประโยชน์ดื่มกินไม่ได้ และที่สำคัญทำให้พื้นที่นาโดยรอบโรงงานไม่สามารถเพาะปลูกได้ เพราะการที่โรงงานถมที่สูงขึ้น กีดขวางทางน้ำ ทำให้น้ำท่วมขัง เน่าเสีย ข้าวไม่เจริญเติบโต นานเข้าก็ลูกหลานไปสู่พื้นที่ทำนาอื่น ๆ ของชุมชนกลายเป็นนาร้างไปในที่สุด เพราะไม่อาจสู้รบปรบมือกับปัญหาจากโรงงาน ธรรมชาติที่ขาดแคลน และโรคระบาดต่าง ๆ

การรुकิษชุมชนจากภายนอกยังเกิดขึ้นต่อเนื่องตลอดแล้วละลอกเล่า ที่สำคัญคือ ภัยธรรมชาติจากน้ำท่วมใหญ่ในอำเภอที่เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจของจังหวัด ที่เกิดขึ้นอย่างหนักหน่วงในพ.ศ. 2543 และ 2553 และนำมาซึ่งความสูญเสียทางเศรษฐกิจ ชีวิตทรัพย์สินมากมายมหาศาล¹² ทำให้ให้เกิดการหลังไหลของผู้คนในเขตเมืองเข้ามาซื้อที่ดินเพื่อปลูกสร้างที่อยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน ม.8 ทางทิศใต้ของชุมชนที่มีระยะทางเข้าเมืองตัดผ่านมหาวิทยาลัยชื่อดังเพียง 6 กิโลเมตร เท่านั้น รวมถึงเส้นทางคมนาคมขนส่งที่เชื่อมต่อกันได้ทุกทิศทาง เกิดการหลังไหลของ “คนเมือง” ทำให้ชุมชนบ้านได้เปลี่ยนแปลงไปชนิด “หน้ามือเป็นหลังมือ”

ข้อมูลเชิงพัฒนาการจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม จะเห็นได้ว่าชุมชนได้เผชิญกับการเปลี่ยนในหลากหลายรูปแบบ ในด้านการประกอบอาชีพ พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นหลักคือการทำสวนยางพารา มีการทำนาไว้เพื่อการบริโภคในครัวเรือน การทำสวนผลไม้ การปลูกพืชผักตามฤดูกาลทั้งก่อนและหลังการเก็บเกี่ยว ดังข้อมูลในพ.ศ. 2558 พบว่ามีสัดส่วนการประกอบอาชีพส่วนใหญ่ยังคงเป็นเกษตรกร คือการทำสวนยางและทำนา ร้อยละ 53.60 รองลงมาทำงานรับจ้าง เช่น การรับจ้างเกี่ยวข้าว กรีดยาง โรงงานก่อสร้าง ร้อยละ 13.15 บริษัทเอกชน 12.15 ประกอบธุรกิจส่วนตัว/ค้าขาย รับราชการ ร้อยละ 5.95 และ 11.66 ตามลำดับ

¹² ธนาคารแห่งประเทศไทยประมาณการค่าความเสียหายไว้สองครั้งรวมกันถึง 210,000 ล้านบาท

กระนั้นในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านได้สร้างช่องทางเศรษฐกิจที่หลากหลายขึ้น หากพิจารณาจากอาชีพใหม่ที่เกิดขึ้นทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคการเกษตร พบว่า มีอาชีพที่เรียกขานแบบลาลองว่าเป็นธุรกิจระดับชุมชน-ท้องถิ่น เกิดขึ้นมากมาย ไม่ว่าจะเป็นร้านอินเทอร์เน็ต บัมม้าน้ำมันปาล์ม ร้านขายยาแผนปัจจุบัน ร้านเสริมสวยและนวดแผนไทย ร้านขายของชำ รีสอร์ต วัสดุภัณฑ์ เบเกอร์ขายปลีกขายส่ง อาหารและเครื่องดื่ม กาแฟสด มันทอด อาหารตามสั่ง จำหน่ายวัสดุรับเหมาก่อสร้าง ล้างอัดฉีด เคมีภัณฑ์และอุปกรณ์ทางการเกษตร สปอร์ตคอมเพล็กซ์ ก่อสร้างและสร้างบ้านขาย ซ่อมและจำหน่ายคอมพิวเตอร์ และการบริการธุรกิจแต่งงานแบบครบวงจร (Wedding Service) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกิจการขายของชำเกิดขึ้นใหม่หลายร้าน แต่เป็นที่สังเกตว่าร้านเหล่านี้ไม่ได้เป็นโซ่ช่วยในความหมายเดิมอีกต่อไป หากเป็นร้านสะดวกซื้อ (Convenience Store) ที่มีระบบบริหารจัดการที่เป็นระบบขึ้น เช่น การคุมสต็อก ตรวจสอบยอดขาย จากบริการเสริมของบริษัทตัวแทนจำหน่ายสินค้าอุปโภคและบริโภค หรือการจัดหาสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองต้องการของชาวบ้านในชีวิตประจำวันได้อย่างครบวงจร ชนิดที่ผู้ประกอบการท่านหนึ่งบอกว่า “เทียบเท่าเซเว่น โลตัส” เหตุเพราะสามารถให้บริการได้ตั้งแต่เครื่องอุปโภค บริโภค ในชีวิตประจำวัน เครื่องใช้ไฟฟ้า อุปกรณ์ทางการเกษตร ไปกระทั่งคอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ เป็นต้น

จากพัฒนาการชุมชนรอบ 50 ปีที่ผ่านมา เห็นได้ว่าชุมชนบ้านไผ่มีพลวัต เคลื่อนเปลี่ยนไปมาในระบบความสัมพันธ์ทั้งในและนอกชุมชน จากการผลิตแบบยังชีพ และระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน-ท้องถิ่น ไปสู่ความเจริญและความทันสมัยในบริบทการเปลี่ยนแปลงภายใน และความสัมพันธ์อันเกิดจากการเชื่อมต่อกับสังคมและโลกที่ไกลออกไป แม้ในทางเศรษฐกิจจะดำรงอยู่ได้ระบบและความสัมพันธ์ทางการผลิตระบบเกษตร แต่ก็ผูกโยงเข้ากับระบบตลาด และการผลิตนอกภาคเกษตร ที่มีทางเลือกการดำรงชีวิตที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้จึงมีผลสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่และระบบโครงสร้างความรู้สึกรักนึกคิด และการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของชุมชนบ้านไผ่

โดยที่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชุมชนที่สัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่น ภูมิภาคระดับชาติ และรวมไปถึงระดับนานาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลอันเนื่องมาจากราคายางพาราที่เพิ่มสูงขึ้น การประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตที่หลากหลาย ซับซ้อนภายในและนอกชุมชน นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงและเป็นแรงกระตุ้นสำคัญต่อระบบการรับรู้ ความรู้สึก แรงปรารถนา การสำนึกในตัวตน การเคลื่อนไหวเพื่อสร้างทางเลือก โอกาส และความเป็นไปได้ใหม่สำหรับการดำรงชีวิต ที่ไม่ได้ยึด/ผูกติดกับความเป็นชุมชนที่ถูกยึดเยียดในเชิงที่ตั้งทางกายภาพอีกต่อไป ในทางกลับกันการถูกเรียกขานแต่เดิมว่าเป็น “คนบก”¹³ กลับกลายเป็นเส้นทางของการทำให้ชาวบ้านคิดว่าตัวเองมีตัวตน

¹³ คนบก อาจมีในสองความหมายหลัก คือ การตั้งถิ่นฐานในที่สูง เขา ควน และทำสวนเป็นอาชีพหลัก ในอีกความหมายหนึ่งหมายถึงการเป็น คนบ้านนอกคอกนา ลำหลัง และต่ำต้อย แต่โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงคำนี้จะโน้มเอียงไปในความหมายที่สองมากกว่า

และมีตำแหน่งหน้าที่ที่ติดเทียมกับคนอื่น หรือคนเมืองมากขึ้น แม้จะยังคงสถานภาพของการเป็น “คนตัดยาง” แต่ไม่ใช่ชาวสวนยางในภาพลักษณ์แบบเดิมอีกต่อไป แม้กระทั่งกลุ่มอาชีพที่เกิดขึ้นใหม่ ก็จัดวางตัวเองไว้ในฐานะของผู้ที่มองเห็นอนาคต โอกาส และช่องว่างทางเศรษฐกิจของระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น ที่ตนเองสามารถเบียดแทรกแทรกเข้าไปได้ จึงไม่น่าแปลกใจนักหากพิจารณาจากหนี้สิน สาเหตุการเป็นหนี้/วัตถุประสงค์การกู้ยืมสำหรับการลงทุนเพื่อค้าขาย ประกอบกิจการ และการลงทุนทางการเกษตรสูงถึงร้อยละ 35

ความมั่นคงทางเศรษฐกิจสะท้อนออกมาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การสร้างปรับปรุงต่อเติมที่อยู่อาศัยให้สวยงามทันสมัย หลายหลังเปลี่ยนหลังคา ทาสีใหม่ สร้างกำแพงด้านหน้า และการมีสิ่งอำนวยความสะดวก ทั้งนี้องค์การบริหารส่วนตำบลได้สำรวจเครื่องใช้ไฟฟ้า ยานพาหนะ และปริมาณการใช้น้ำมันเชื้อเพลิงในพ.ศ. 2553 พบว่าโดยรวมในครัวเรือนมีเครื่องใช้ไฟฟ้าแทบทุกชนิด รวมถึงอุปกรณ์แบบใหม่ที่มีในหมู่บ้านชั้นกลางหรือคนเมือง เช่น เครื่องปั่นผลไม้ เครื่องปั่นนมปั่น ไมโครเวฟ เตารีด คอมพิวเตอร์ เครื่องดูดฝุ่น เครื่องทำน้ำอุ่น เครื่องปรับอากาศ เป็นต้น มีค่าใช้จ่ายไฟฟ้ารวมทั้งตำบล 19,510,997 ล้านบาท/ปี เฉพาะเครื่องทำน้ำอุ่นและเครื่องปรับอากาศ คิดเป็นร้อยละ 7 ของค่าใช้จ่ายพลังงานไฟฟ้าทั้งหมด และมีอัตราเพิ่มการใช้พลังงานทั้งหมด ร้อยละ 4 ต่อปี

ส่วนยานพาหนะ มีรถเก๋ง 44 คัน รถกระบะ 321 คัน รถจักรยานยนต์ 2,422 คัน รถไถนา 9 คัน สามล้อพ่วงข้าง 7 คัน ใช้น้ำมันเชื้อเพลิงคิดเป็นมูลค่ามากถึง 85,236,476 บาท/ปี และอาจมีมูลค่าสูงกว่านี้จากการประมาณการว่าในปัจจุบันชาวบ้านมีรถกระบะและเก๋งเฉลี่ยครัวเรือนละ 1 คัน และรถจักรยานยนต์อย่างน้อย 2 คัน ทั้งนี้จำนวนพาหนะที่เพิ่มสูงขึ้นต่อเนื่องมีทั้งเพื่อการขนส่งผลผลิตทางการเกษตร การเดินทางสัญจรไปมาในชีวิตประจำวัน การเดินทางไปทำงาน รับส่งบุตรหลานที่ไปเรียนในเมืองแบบไปเช้ากลับเย็น การเดินทางพักผ่อนท่องเที่ยวในเมือง และการอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันอื่น ๆ กล่าวได้ว่าชาวบ้านส่วนหนึ่งได้กลายเป็น “นักเดินทางยุคใหม่”¹⁴ ที่สามารถเดินทางข้ามผ่านตัดข้ามพื้นที่จากที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่งได้โดยไม่ขัดเขินหรือรู้สึกแปลกแยกอีกต่อไป จึงไม่แปลกที่ชาวบ้านบอกว่า “สามารถเดินทางไปเลือกซื้อของ เข้าร้านสวัสดิการชุมชน ไปเทสโกโลตัสในทันทีทันใด โดยไม่ต้องเตรียมตัวแต่งองค์ทรงเครื่องใหม่”

รวมถึงผลพวงอันเนื่องมาจากการเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่อาศัยของคนเมือง ชนชั้นกลาง และคนกลุ่มใหม่ ที่ด้านหนึ่งคือการหลบลีก หวาดวิตกเกี่ยวกับน้ำท่วมและภัยธรรมชาติ แต่สถานที่ใหม่สำหรับคนกลุ่มนี้ไม่ใช่เพียงแค่การถนัดที่อยู่อาศัยเท่านั้น หากสัมพันธ์กับที่ตั้งแหล่งงาน การมีสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันและการเดินทาง เช่น การเลือกพื้นที่

¹⁴ นักเดินทางยุคแรก ๆ เช่น อีซิป เกิดขึ้นจากการถูกขับไล่ ชุมเห่ง เนรเทศไปอยู่ที่อื่น แต่นักเดินทางยุคใหม่ อาจเกิดขึ้นจากการแรงบันดาลใจทางเศรษฐกิจ การชลอ ทำหาย ค่านิยมหลักของสังคมด้วยการสร้างเลือกใหม่ ๆ ให้กับวิถีชีวิต เช่น พวก New Age Travelers ในอังกฤษ นักเดินทางยุคใหม่ที่บ้านไผ่ในแง่หนึ่งแม้จะดำรงชีวิตในชุมชนแต่สามารถตัดผ่านข้ามพื้นที่ด้วยการเดินทางที่สะดวกสบาย การเปลี่ยนพื้นที่ผลิตเป็นพื้นที่ของการบริโภค การดื่มด่ำ และสร้างเสพสัญลักษณ์ได้อย่างกลมกลืน

ที่สามารถเดินทางไปทำงานได้สะดวก ใกล้มหาวิทยาลัย โรงพยาบาล ห้างสรรพสินค้า ศูนย์การค้าแบบครบวงจร แหล่งบันเทิง เป็นต้น ทำให้คนกลุ่มนี้กลายเป็น “พาหะเมือง”¹⁵ สำคัญที่มีผลต่อชุมชนด้วยเช่นกัน

การกล่าวเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่า “ความเป็นชุมชน” จะถูกทำให้หายไปแต่อย่างใด เพราะด้านหนึ่งได้มีการสร้างความเป็นชุมชนขึ้นมาในระบบและความสัมพันธ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงผ่านการสร้างพัฒนาชุมชน ชุมชน องค์การทางสังคม กลไกทั้งในและนอกสถาบัน ขึ้นมารองรับ/ สนับสนุนการเคลื่อนเปลี่ยนแปลงและใช้เป็นเครื่องมือแบบใหม่ในการดึงดูดทรัพยากรจากภายนอกให้เข้ามาหล่อเลี้ยงความสัมพันธ์แบบใหม่นี้ และทำให้กลุ่ม ชุมชน และองค์กรเหล่านั้นกลายเป็นอำนาจใหม่ที่สามารถสานสัมพันธ์กับโครงข่ายของโครงสร้างอำนาจใหม่เชิงสถาบันภายนอก สามารถดึงดูดทรัพยากร ตอบสนองตอบปัญหา ความคาดหวัง ความต้องการของชาวบ้านได้ไม่เพียงปัญหาในชีวิตประจำวันของตนเองและผลประโยชน์ร่วมเท่านั้น หากยังรวมถึงความภาคภูมิใจในตัวตน การมี/ แสดงตัวตน อัตลักษณ์ การมีส่วนร่วม ซึ่งเมื่อเชื่อมโยงเข้ากับผลอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงตัวตน ชีวิตทางสังคม-วัฒนธรรม โลกทัศน์และประสบการณ์ชีวิตใหม่ทำให้เกิดการเคลื่อนเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ที่ทำให้ผู้คน มีศักดิ์ศรี อำนาจในการเรียกร้อง เปล่งเสียงมากกว่าที่เคยเป็นมา ที่สำคัญคือการทำให้เกิดขึ้นความสัมพันธ์ที่สม่ำเสมอ “เทียบหน้าเทียบตา” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นับแต่พ.ศ. 2554-2556 เป็นต้นมา ที่ธนาคารธนาคารแห่งประเทศไทย [12] ระบุว่า เป็นยุคเฟื่องฟูและยุคทองของยางพารา ด้วยราคายางพารามีอัตราเติบโตเฉลี่ยร้อยละ 15.06 ต่อปี จากราคากิโลกรัมละ 29 บาท เพิ่มสูงถึง 137 บาท ในพ.ศ. 2554 ผู้นำท้องที่ท่านหนึ่งถึงกับบอกว่า “คนเป็นเจ้าแก่กันหมดแล้ว ไม่ใช่คนตัดยางบ้าน ๆ ซอมซ่อ มอซ่อ” อีกต่อไป แต่คือ “ผู้ถือหุ้น” ทั้งเจ้าของสวนหรือรับจ้างกรีต ที่มีรายได้จากการขายน้ำยางสดให้กลุ่มที่ตนเป็นผู้ถือหุ้น มีเงินปันผลสวัสดิการ ซื้อประกันชีวิตพร้อมค่ารักษาพยาบาล พฤติกรรมการซื้อรถยนต์ใหม่¹⁶ ฯลฯ ไม่ต้อง “กรีดยางผ่าใบ”¹⁷ “ไม่ใช่หลังพังกินต๋าย” แต่สามารถเสริมแรงเคลื่อนเปลี่ยนแปลงตัวตน บุคคลในครอบครัว ตำแหน่งแห่งที่ และความรู้สึกที่ต่างจากเดิมโดยเกือบสิ้นเชิง

2.2 การเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งทางสังคม การเมืองในสถาบัน และการเมืองนอกสถาบัน

การได้รับประกาศจัดตั้งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2538 มีโครงสร้างการบริหารตามพระราชบัญญัติสภาตำบล

¹⁵ ในความหมายการเป็นสะพานเชื่อมของการเปลี่ยนวิถีชีวิต สไตล์ และการเปลี่ยนพื้นที่การผลิตเป็นพื้นที่บริโภค

¹⁶ รายงานการศึกษาพฤติกรรมการใช้รถยนต์ของชนนาถ [13] มีความน่าสนใจที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่และโครงสร้างความรู้ลึกเป็นอย่างมาก จากการเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้รถยนต์ของชาวบ้านในภาคใต้ ที่ในอดีตพบว่า ส่วนใหญ่นิยมรถกระบะส่วนบุคคลมากกว่ารถยนต์นั่งส่วนบุคคล ด้วยสามารถตอบสนองความต้องการในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้ดีกว่า โดยที่การใช้รถยนต์ใหม่จะสัมพันธ์เปลี่ยนแปลงในทิศทางเดียวกับการเปลี่ยนแปลงราคายางพาราด้วย แต่ในระยะหลังจากราคายางพาราถดถอยสูงขึ้นพฤติกรรมบริโภคเปลี่ยนไปเป็นรถยนต์นั่งเพื่อความสะดวกในการเดินทางมากขึ้นเรื่อย ๆ

¹⁷ สำนวนกรีดยางผ่าใบ หมายถึง การกรีดยางช่วงผลัดใบในฤดูร้อน ที่โดยปกติชาวสวนจะหยุดกรีตเพื่อให้ยางได้พักฟื้นแต่หากมีความจำเป็นเดือนร้อน ต้องการเงิน ฯลฯ ชาวสวนยอมจำใจกรีต แม้รู้ว่าจะส่งผลกระทบต่อการผลิตของน้ำยางในระยะยาวก็ตาม

และองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 แต่ด้วยภารกิจที่กว้าง ความใหม่ ประสบการณ์ ทศนคติและมุมมองในการบริหารยังยึดติดกับโครงการบริหารแบบเดิม ทำให้บทบาท ขององค์การบริหารส่วนตำบลยุคต้นมีลักษณะแบบ “นายสั่งมา” ขณะที่บางส่วนยังมุ่ง แข่งขันการเข้าสู่ตำแหน่งในฐานะฐานอำนาจใหม่ในชุมชน ส่วนชาวบ้านเองแม้จะมีความหวัง กับบทบาทและหน้าที่ใหม่ขององค์การบริหารส่วนตำบล แต่ความคุ้นชินกับวัฒนธรรมการเมือง แบบสั่งการและการ “วิ่งเต้น” “เส้นสาย” และ “เครือข่าย” ผู้ได้รับเลือกตั้งจึงเป็น คนหน้าเดิมอยู่มาก

แต่ก็เริ่มมี “หน้าใหม่” ในทางการเมืองสามารถเบียดแทรกเข้ามาได้บ้าง ทั้งนี้เพราะ ชาวบ้านส่วนหนึ่งมองว่าองค์การบริหารส่วนตำบลที่เกิดขึ้นใหม่นั้น เป็นเสมือนนวัตกรรมใหม่ สำหรับการปกครองท้องถิ่น ประกอบกับกระแสปฏิรูปการเมืองหลังเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกี่ยวกับผู้สมัครและผู้ได้รับเลือกตั้ง กล่าวคือ เริ่มมีผู้สมัครหน้าใหม่ที่เป็นลูกหลานของชาวบ้าน แต่มีโอกาสรับการศึกษาในระดับ ที่สูงขึ้น หรือ ผู้ที่ออกไปทำงานนอกบ้านกระทั่งประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน และ/ หรือ การทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าจะสามารถนำความรู้ความสามารถประสบการณ์ภายนอก จากการได้เปิดหูเปิดตา/ พบเจอโลกที่กว้างออกไปพัฒนาบ้านได้ ดังที่อดีตผู้นำท่านหนึ่ง กล่าวว่า “เป็นผู้ใหญ่บ้านต้องมีบารมี วิ่งเคลียปัญหาได้...แต่เป็นอบต.ต้องมีความรู้”

กระนั้นการก้าวสู่ “ผู้นำ” ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นสัมพันธ์อย่างยิ่ง กับการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางเศรษฐกิจ ฐานะทางสังคม และระดับการศึกษา ของบุคคล เพราะในระยะแรกของการจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ได้รับการเลือกตั้ง เป็นสมาชิกสภาท้องถิ่นส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาในระดับประถมศึกษาต้นเท่านั้น และมี สัดส่วนของผู้สำเร็จการศึกษาในระดับสูงขึ้น เช่น สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี มีการประกอบอาชีพที่หลากหลายและหรือได้รับการยอมรับเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถมากขึ้น

อย่างไรก็ดี บทบาทของ “หน้าใหม่” ในทางการเมืองระดับท้องถิ่นเหล่านี้ ต้องกล่าวถึงบทบาทและการเข้ามาขององค์การพัฒนาเอกชน¹⁸ ด้วย เพราะเป็นเสมือน ช่องทางการสร้างอำนาจใหม่และการติดต่อทางความคิดให้กับ “คนทำงาน” ด้วยลำพัง ความต้องการและความปรารถนาดีต่อการพัฒนาท้องถิ่น ไม่ว่าจะมาในนามของ “สำนักกรักบ้านเกิด ต้องการพัฒนาท้องถิ่น” จะไม่สามารถนำพาและขับเคลื่อนชุมชนไปได้ เนื่องจาก “ความใหม่ของอบต. ชิดจำกัดของระบอบราชการ” แต่นักพัฒนาเอกชนกลับ ให้ความรู้สึก สร้างความหวังใหม่กับความตั้งใจในการทำงานของเหล่าบรรดา “หน้าใหม่”

¹⁸ การกล่าวเช่นนี้เพียงเสนอให้เห็นว่าองค์กรภายนอกเข้ามาส่งเสริมสนับสนุนการขับเคลื่อนของชุมชนบ้านได้ เท่านั้น เพราะในบางพื้นที่ชุมชนสามารถดำเนินไปได้โดยไม่มีการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชนหรือองค์กร ภายนอก ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับจุดพลิกเปลี่ยนของแต่ละชุมชน ที่อาจแตกต่างกันออกไป

มากขึ้น ผ่านกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง เช่น การส่งเสริมสนับสนุน
ประชาคมเข้มแข็งในพ.ศ. 2542 การจัดทำแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง ในพ.ศ. 2543
การแปลงแผนแม่บทชุมชนสู่การพัฒนาที่เรียกว่า “บ้านใต้โมเดล”¹⁹ ในพ.ศ. 2548

รวมไปถึงการสร้างเครือข่ายชุมชนแนวราบในพ.ศ. 2552 ที่องค์การบริหาร
ส่วนตำบลบ้านใต้ ได้พัฒนาไปสู่การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างองค์การบริหาร
ส่วนตำบล ภายใต้โครงการที่เรียกว่า “โครงการพัฒนาศูนย์เรียนรู้การจัดการสุขภาวะ
ตำบลบ้านใต้และขยายผลสู่เครือข่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” ขึ้นจากการรวมตัวของ
องค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 23 ตำบล ใน 3 จังหวัด ภายใต้การสนับสนุนจาก
สำนักงานสนับสนุนสุขภาวะชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ
(สสส.) ทำให้เกิดเครือข่าย “สายสัมพันธ์แบบใหม่” ที่ต่างต้องเกื้อกูล-พึ่งพากันและกัน
กับกลไกระบบราชการผ่านทางหน่วยงานราชการจากกระทรวง/ กรมต่าง ๆ ดังจะเห็นได้
จากกิจกรรม โครงการของหน่วยงานราชการทั้งที่เกี่ยวข้องโดยตรงและโดยอ้อม แต่เป็น
ที่น่าสังเกตว่ากิจกรรมและโครงการเหล่านี้จะโน้มเอียงสู่แนวทางการพัฒนาทางเลือกใหม่
ที่เป็นกระแสความต้องการของสังคม การตื่นตัวของสาธารณชน และความคาดหวัง
ขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านใต้

กรณีนั้น ลำพังการเชื่อมเครือข่ายเพื่อปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนา แนวคิด
แนวปฏิบัติการของชุมชน/ ตำบลนั้น อาจไม่เพียงพอต่อการสร้างการยอมรับภายใน
เพราะกิจกรรม/ โครงการเหล่านี้ไม่สามารถเห็นผลได้ในทันที เครือข่ายแนวดิ่งที่ไม่เป็น
ทางการจากระบบการเมืองแบบเดิม จากการใช้ “ความสัมพันธ์ส่วนตัว” “การเป็นลูกน้องเก่า”
ก็ยังมีความจำเป็นอยู่มาก ดังจะเห็นได้จากบทบาทของนายกฯ ที่ต้องใช้ความสัมพันธ์
กับนักการเมืองในระดับจังหวัดและระดับชาติ เพื่อดึงงบประมาณ ทรัพยากรที่จำเป็น
ในการพัฒนาชุมชน ในฐานะลูกน้องเก่าและเครือข่ายจัดตั้งของพรรคการเมืองที่ครอง
คะแนนเสียงมาอย่างยาวนานในจังหวัด

ส่วนการเปลี่ยนแปลงการเมืองนอกสถาบัน ที่หมายถึงการก่อตัวของประชาชน
ในกลุ่มต่าง ๆ ที่มีในชุมชนและบทบาทของกลุ่ม/ องค์กรต่าง ๆ ที่มีต่อการจัดการแก้ไขปัญหา
และการจัดระบบความสัมพันธ์ของกลุ่ม/องค์กรเหล่านี้กับองค์การบริหารส่วนตำบลและอื่น ๆ

¹⁹ “บ้านใต้โมเดล” หมายถึงการพัฒนาแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาตำบลบ้านใต้ ไปสู่ตำบลสุขภาวะที่ผู้คนในชุมชน
อยู่ดีมีสุขบนฐานความพอเพียงและการพึ่งพาตนเอง ประกอบด้วย ระบบการขับเคลื่อนเพื่อการพัฒนาชุมชน 8
ระบบ ดังนี้ ระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและพลังงานทดแทน ระบบการศึกษาศาสนา
และวัฒนธรรม ระบบการเรียนรู้เพื่อเด็กและเยาวชน ระบบการจัดการสุขภาพโดยชุมชน ระบบเศรษฐกิจและ
สวัสดิการชุมชน ระบบการสื่อสารและฐานข้อมูล ระบบบริหารจัดการตำบล และระบบอาสาสมัคร ถือเป็น
รากฐานและรูปธรรมสำคัญในวิวัฒนาการที่ช่วยเติมเต็มความมั่นใจให้กับชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบล
ไปสู่การประกาศธรรมนูญสุขภาวะชุมชน

ทั้งในและนอกชุมชน กลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ มีอย่างหลากหลายทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ กลุ่ม/องค์กรที่จัดตั้งโดยรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ผสมผสานเข้ากับศักยภาพและความสามารถของบุคคล/ ผู้นำ ทำให้กลุ่ม/ องค์กรสามารถขับเคลื่อนการพัฒนาที่ตอบสนองต่อความต้องการสมาชิกและชาวบ้าน ตลอดจนการได้รับการสนับสนุน แนะนำ ส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน

กลุ่มตามธรรมชาติหรือกลุ่มอิสระมีอยู่หลายกลุ่ม เช่น กลุ่มขอแรงงาน ที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มตามประเพณีเพื่อกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ในบ้านอันเกิดจากความสมัครใจ หรือที่เรียกในสำนวนได้ว่า “การออกปาก กินวาน”²⁰ ด้านการเกิดกลุ่ม/ องค์กรที่จัดตั้งโดยรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนในชุมชน/ ตำบลมีอยู่จำนวนมากและหลากหลาย ทั้งในแง่การก่อตัว วัตถุประสงค์ เป้าหมายและการขับเคลื่อนกิจกรรม โดยจำแนกหลัก ๆ ออกเป็น กลุ่มเศรษฐกิจและสวัสดิการบ้าน กลุ่มการจัดการระบบสุขภาพ กลุ่มการจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งปัจจุบันกลุ่มเหล่านี้มีแนวโน้มที่โน้มเอียงสู่การเป็นกลุ่ม/ องค์กรชุมชนที่ผูกโยงกับองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านได้ ภายใต้แนวคิดเรื่อง “บ้านได้โมเดล” และ “ธรรมนูญสุขภาวะชุมชน”²¹ รวมไปถึงการจัดตั้งกองทุนใหม่ ๆ ในชุมชน

ดังนั้น การศึกษากลุ่ม/ องค์กรการเมืองนอกสถาบัน จึงเกี่ยวข้องเชื่อมโยงอยู่ทั้งการขับเคลื่อนที่เป็นอิสระและสัมพันธ์กับองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านได้และ/ หรือองค์กรภายนอก ทั้งภาครัฐและเอกชน โดยองค์การบริหารส่วนตำบลเป็น “ข้อต่อ” และ “แม่ข่าย” ขับเคลื่อนกิจกรรม ทั้งกลุ่มเศรษฐกิจและสวัสดิการชุมชน กลุ่มการจัดการระบบสุขภาพ และกลุ่มสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ ยังพบกองทุนใหม่ ๆ ที่องค์การบริหารตำบลก่อตั้งขึ้นเพื่อยึดโยงกับชาวบ้าน เช่น กองทุนส่งเสริมอาชีพชุมชนบ้านใต้ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการประกอบอาชีพให้แก่ชาวบ้านที่ขาดแคลนเงินทุน และไม่สามารถเข้าถึงเงินกู้จากกองทุนต่าง ๆ ในพื้นที่ โดยมีเงินกองทุนประมาณ 1,000,000 บาท ให้ยืมสำหรับการประกอบอาชีพ ครั้งละไม่เกิน 50,000 บาท กองทุนสงเคราะห์ทั่วไปแบบให้เปล่าช่วยเหลือกรณีเกิดภัยพิบัติ เช่น น้ำท่วม ไฟไหม้ จำนวน 50,000 บาทต่อปี กองทุนส่งเสริมการทำนา ตั้งขึ้นเพื่อลดการเปลี่ยนที่นาไปเป็นสวนยางพาราและพืชเศรษฐกิจ จำพวกปาล์มน้ำมัน ให้น้อยลง และฟื้นนาร้าง ด้วยการจัดตั้งกองทุนส่งเสริมการทำนาขึ้น เพื่อช่วยเหลือชาวนาเป็นค่าใช้จ่ายในการไถนาครอบครัพละไม่เกิน 3 ไร่ และเมื่อได้ผลผลิตในรูปข้าวเปลือกจะเรียกเก็บครอบครัวละ 10 กิโลกรัม เพื่อเป็นอาหารกลางวันเด็กนักเรียน และ/ หรือผู้ยากจน เป็นต้น

²⁰ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกิดจากการให้वानเพื่อนบ้านมาช่วยกันลงแรงทำงานอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยไม่มีการคิดค่าแรง และเรียกการให้วานนี้ว่าการ “ออกปาก” ส่วนผู้ที่ไปร่วมลงแรงจะใช้คำว่า “ไปกินวาน”

²¹ จะกล่าวถึงในหัวข้อ 2.4

2.3 การเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรม และโครงสร้างความรู้²²

ในเชิงสถาบันการก้าวสู่การเป็นองค์กรบริหารส่วนตำบลในรูปแบบใหม่ที่มีนวัตกรรมการบริหารเน้นงานพัฒนาและการประกอบการพัฒนา ซึ่งมีจุดเปลี่ยนสำคัญมาจากบทบาทและความคาดหวังในโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ใหม่ขององค์กรการเปลี่ยนแปลงฐานคิดและกระบวนทัศน์การพัฒนาอันเนื่องมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 เป็นต้นมา การเข้ามาขององค์กรพัฒนาเอกชน/ ภาคประชาสังคม รวมถึงการเกิดขึ้นของนักการเมืองหน้าใหม่ในระดับท้องถิ่น จากการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่และความคาดหวัง ทำให้องค์การบริหารตำบลต้องพยายามสร้างภาพลักษณ์ทางวัฒนธรรมอยู่ตลอดเวลา ที่สำคัญที่สุดคือการสร้างชุมชนและความเป็นชุมชนแบบใหม่ในเชิงสัญลักษณ์ ผ่านการทำซ้ำ/ สร้างกิจกรรม การเกื้อหนุนด้วยการเป็น “ร่ม” และทางผ่านของการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน โดยเครื่องมือสำคัญที่นำมาใช้ในการสร้างชุมชนและความเป็นชุมชนขึ้นมาใหม่ เพื่อทำหน้าที่บูรณาการและเป็นสะพานเชื่อมที่สำคัญของระบบการเมืองในและนอกสถาบันและการสร้างวัฒนธรรมการเมืองในระดับชุมชนและเครือข่าย ภายในชุมชนจึงตกต้นไปด้วยป้ายคำขวัญที่ปลูกปลอบ สะท้อนความคาดหวังต้องการ วิสัยทัศน์และแนวแนวคิดการพัฒนา ป้ายบอกตำแหน่งสถานที่ตั้งของกลุ่ม/ องค์กร รวมถึงกลุ่มกิจกรรมใหม่ ๆ เช่น ลานแอโรบิค ไม้พลอง โยคะ ฯลฯ

กล่าวได้ว่า การสร้างความเป็นชุมชนในระดับชุมชนถูกนิยามและให้ความหมายในแง่ของการสร้างระบบคุณค่า รื้อ-เพิ่ม สร้างทุนทางสังคม ที่ครั้งหนึ่งถูกใช้เป็นพลังในการยึดเหนี่ยวการอยู่ร่วมกัน ด้วยการใช้ “ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ คุณค่า” เป็นเครื่องมือในการสร้างสำนึกและตัวตน นอกจากนี้ยังได้นำเสนอมิติและแง่มุมงานพัฒนาด้วยการหยิบยกความเป็นองค์กรบริหารส่วนตำบลที่ “พัฒนา”²³ แล้วเพื่อตอบสนองรสนิยมแบบชนชั้นกลางที่เพิ่มขึ้นในชุมชนด้วย

กระนั้น ด้านหนึ่งของการขับเคลื่อนชุมชน ยังต้องมีการยังต้องมีการ “เล่นเกม” ทำหน้าที่ในการเจรจา ต่อรอง กับระบบการเมือง-นักการเมือง/ นักเลือกตั้งในพื้นที่ด้วย เพราะหลายกรณีจำต้อง “บิด” งบประมาณในหลายโครงการมาลงในพื้นที่ด้วย แต่ก็ไม่ได้มาอย่างโดด ๆ ที่ใด ๆ เฉกเช่นในอดีต หากมีการเสริมเติมแต่งในเชิงสัญลักษณ์เพื่อให้เข้ากับ

²² ความรู้มักคิดของผู้คนนั้นไม่ได้เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงหรือสิทธิปัจเจกบุคคลโดยลำพัง แต่มีการก่อรูปที่เชื่อมโยงกับโครงสร้างและพลวัตทางสังคม แล้วสะท้อนออกมาเป็นในรูปลักษณะต่าง ๆ เช่น ภาษา คำพูด การกระทำ แรงปรารถนา พิธีกรรม ฯลฯ อันส่งผลต่อความหวัง จินตนาการ และการปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน การปฏิบัติการทางการเมือง และประชาธิปไตย

²³ พัฒนาใน 2 ความหมาย คือ การเป็นองค์กรบริหารส่วนตำบลที่ชู/ เสนอมิติและแง่มุมงานพัฒนาที่สอดคล้องกับกระบวนทัศน์ใหม่ของการพัฒนา ส่วนอีกความหมายหนึ่งคือ “พัฒนา” ที่เทียบเคียงกับเมืองและการเป็นเมือง เช่น การประกาศว่าองค์กรบริหารส่วนตำบลแห่งแรกของประเทศไทยที่จัดตั้งศูนย์บริการข้าราชการและบริการต่าง ๆ ซึ่งโครงการนี้รองผู้ว่าราชการจังหวัดท่านหนึ่งถึงกับกล่าวว่า “เป็นนวัตกรรมใหม่ ที่เป็นตัวอย่างให้ผู้บริหารท้องถิ่นนำไปเป็นแบบอย่าง” หรือ ชาวบ้านแซวกันเล่น ๆ พอสนุกสนานว่า ชุมชนนี้มีทุกอย่าง ขาดแต่ร้าน 7-11

ความหมาย หรืออย่างน้อย ๆ ก็สอดคล้องไปในแนวทางการทำงานพัฒนาที่เรียกกันติดปากว่าเป็น “มิติใหม่ของการพัฒนา” รูปธรรมที่น่าสนใจที่สุดคือการก่อสร้างที่ทำการองค์การบริหารตำบลแห่งใหม่ทดแทนที่ทำการเดิมที่ถูกใช้งานตั้งแต่สมัยสภาตำบล ด้วยความหมายของการโยกย้าย/ รักษาความเป็นชุมชน คุณค่าและอัตลักษณ์พื้นถิ่นดั้งเดิมผสมผสานกับความคาดหวัง และการใช้ประโยชน์แบบอรรถประโยชน์ครอบคลุมบริบทงานพัฒนาใหม่ เช่น คำขวัญสวยหรูว่า “สำนักงานที่มากกว่าอาคาร แต่เป็นจิตวิญญาณและความฝันของชุมชน” ด้วยแนวคิดดังกล่าวงบประมาณจึงถูกผัน จัดสรรมาจากหลายส่วนทั้งขององค์การบริหารส่วนตำบล บพัฒนาจังหวัด หรือที่บางคนเรียกว่า “งบผู้ว่า” และงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด ที่นายกฯ มาจากพรรคการเมืองใหญ่ ตำแหน่งระดับรองเลขาธิการพรรค ก่อนผันตัวเองมาทำงานการเมืองในระดับท้องถิ่นและมีความสัมพันธ์อันดีกับนายกองค์การบริหารส่วนตำบลคนปัจจุบัน โดยจัดสรรงบประมาณก่อสร้างในระยะแรก และสนับสนุนเพิ่มเติมในระยะที่สองสร้างศูนย์ผลิตภัณฑ์ชุมชน (เป็นส่วนหนึ่งของอาคารสำนักงาน) จำหน่ายสินค้า ด้วยโอเดียและนโยบายนายกองค์การบริหารจังหวัด ที่กำหนดให้จังหวัดเป็น “โออิตะเมืองไทย โดยนำร่องที่บ้านไ้”

นอกจากนี้แล้ว การแสดงออกทางวัฒนธรรม ยังมีในระบบการเมืองนอกสถาบัน และกิจกรรมในชีวิตประจำวันด้วย ดังสะท้อนผ่านกลุ่ม รวมถึงกิจกรรมน่าสนใจที่ตอกย้ำผ่านสถานีวิทย์ชุมชน ที่มีผังรายการครอบคลุมทั้งรายการเพลง การสนทนาสาระใกล้ตัว รายการคุยสบายสไตร์ชุมชน ธรรมบันเทิง วันนี้มีข่าว เกษตรบ้านเรา แจ้งข่าวชาววัฒนธรรม สุขภาพเพื่อชีวิต กฎหมายชาวบ้าน ของดีที่ชุมชน เพื่อนเยาวชน ฯลฯ รวมไปถึงกิจกรรมสภาวัฒนธรรมตำบลบ้านไ้ จากความร่วมมือขององค์การบริหารส่วนตำบลชุมชนบ้านไ้ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้อาวุโส และปราชญ์ชาวบ้านที่เห็นว่าชุมชนได้มีการพัฒนาแนวใหม่ได้ระยะหนึ่งแล้ว แต่ยังไม่เป็นรับรู้และเป็นที่สนใจของชาวบ้านมากนัก ทั้ง ๆ ที่กิจกรรมและกระบวนการพัฒนานี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ รื้อสร้างความเป็นชุมชนขึ้นมาใหม่บนฐานระบบภูมิปัญญาบ้านและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง สภาวัฒนธรรมตำบลบ้านไ้ได้จัดตั้งขึ้นโดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ การจัดการศึกษาและวัฒนธรรมแก่เยาวชนและชาวบ้าน ภายใต้แนวนโยบายด้านการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบล กิจกรรมเด่นของสภา ได้แก่ โครงการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับท้องถิ่น การเรียนรู้ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง และโครงการงานวัฒนธรรมเดือนห้า ที่จัดขึ้นในช่วงเดือนเมษายนของทุกปีที่ถือเป็น “หน้าตา” และสีสันสำคัญ

แต่การได้มาในการจัดกิจกรรมเหล่านี้ต้องผ่านการพูดคุยกันอย่างจริงจัง โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านไ้ ที่ต้องประสานงานกับแกนนำบ้านต่อเนื่องและจริงจัง ทำให้เจ้าหน้าที่ถึงกับกล่าวว่า “ทำงานกับชาวบ้านไม่ง่ายเหมือนก่อน”

ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของอดีตผู้ใหญ่บ้านท่านหนึ่งที่ว่า ชาวบ้าน “พูดยาก หัวหมอ” ดังสะท้อนจากกรณีความขัดแย้งก่อสร้าง/ ปรับปรุงถนนลาดยางเส้นทางสายหนึ่ง ที่เดิมเป็นถนนดินแดงแต่เมื่อได้รับการจัดสรรงบประมาณที่รู้จักกันเพียงเลา ๆ ว่า “บสส. [...] ต้องมีการขยายถนนให้ได้ตามแบบมาตรฐานกำหนด ทำให้รื้อกล้าหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “กินแดน” เข้าไปในที่ดินทำกินและ/ หรือตัดต้นยางพาราบางส่วนออก ซึ่งเจ้าของที่ดินส่วนใหญ่ก็ยินยอมด้วยเห็นว่า “หมู่บ้านได้เจริญขึ้น” ยกเว้นกรณีที่ดินกับเจ้าของที่ดินฝั่งตรงข้ามที่ไม่ยินยอม เนื่องจากกินแดนและตัดต้นยางพาราของที่ดินที่ติดกับที่ดินฝั่งตรงข้ามเพียงสามต้นเท่านั้น หลังการเจรจาไม่เป็นผล นายช่างรังวัดขององค์การบริหารส่วนตำบลจึงนัดหมายคู่กรณีพร้อมกับผู้ใหญ่บ้าน และอดีตผู้ใหญ่เจรจาอีกรอบ แม้ผู้ใหญ่บ้านจะโน้มน้าวให้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมความเจริญ และความสะดวกในการสัญจรไปมา ที่ติดยังยืนกรานเช่นเดิมด้วยข้อหากล่าวว่า “ไม่ยุติธรรม” เพราะเป็นการเรียกร้องให้เสียสละฝ่ายเดียว ถือเป็นการ “เอารัดเอาเปรียบ ลำเอียง และเลือกปฏิบัติ” ขณะที่อดีตผู้ใหญ่บ้านเปรยว่า “ถ้าเป็นเมื่อก่อน จบไปแล้ว ไม่พูดกันให้มากความ”

ในกรณีนี้น่าสนใจว่ากระบวนการตัดสินใจและใช้อำนาจของผู้ใหญ่บ้านหรือเจ้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล ไม่สามารถเชื่อมโยง สันการได้เบ็ดเสร็จอีกต่อไป เพราะด้านหนึ่งของการตื่นตัว การตระหนักในบทบาท ตำแหน่งแห่งที่และตัวตนของตน ทำให้ชาวบ้าน “กล้า” ที่จะแสดงออกอย่างเปิดเผยในการต่อล้อต่อเถียง ทำทนายกระทำการในสิ่งที่คาดหวังและปรารถนามากยิ่งขึ้น การเรียกร้องให้เสียสละในความหมายแบบเดิมจึงหมดพลังและความสำคัญลง เมื่อต้องปะทะประสานกับความรู้สึกนึกคิดแบบพลเมืองที่รู้ทันและตื่นรู้กับสิทธิและความหมายของการดำรงอยู่และตำแหน่งแห่งที่ และการสะท้อนตัวตนผ่านวิถีชีวิต คำพูด การกระทำ และทางเลือกของชีวิต ไม่ว่าจะเป็น “คำพูดแบบที่เล่นทีจริงที่ว่า “นายกติดดิน ลูกบ้านสั่งอะไรก็ได้” แม้กระทั่งผู้นำเองที่ตระหนักว่า “นายบ้าน”²⁴ รู้คนเดียวไม่ได้” เพราะหากทำงานไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง ก็อาจถูกชาวบ้านดูแคลนว่า “ไม่มีน้ำยา “หมดมูตผู้นำ” เป็นต้น ย่อมสะท้อนโครงสร้างความรู้สึกและช่องว่างทางสังคมที่หดรัดระหว่างผู้นำกับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

2.4 การเปลี่ยนแปลงการเมือง “ของ” ประชาชน และการเมืองของชุมชน

ความเปลี่ยนแปลงการเมือง “ของ” ประชาชน และการเมืองของชุมชน เมื่อศึกษาผ่านการรวมกลุ่มและการแสดงออกทางการเมืองทั้งในระดับชุมชนและเครือข่าย ทั้งที่ใกล้และไกลออกไป ไม่จำเป็นจะเป็นการรวมกลุ่มเพื่อต่อต้าน ต่อรอง เรียกร้อง สร้างทางเลือกเชิงนโยบายและการปฏิบัติการทางการเมือง ทั้งที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมชุมชน ประเด็นปัญหาในระดับภูมิภาค หรือการเข้าร่วมเคลื่อนไหวทางการเมือง

²⁴ ในอดีตชาวบ้านมักเรียกข้าราชการ ไม่ว่าจะเป็น ทหาร ตำรวจว่า “นาย” และเรียกผู้ใหญ่บ้านว่า “นายบ้าน” แต่ปัจจุบันไม่มีใครได้นิยมมากนัก

เพื่อสนับสนุน/ต่อต้านนโยบายการพัฒนาของรัฐ ท้องที่ และท้องถิ่น ในส่วนนี้จึงมุ่งนำเสนอ การแสดงออกทางการเมืองของชาวบ้านในระดับชุมชนและเครือข่าย และการแสดงออก ทางการเมืองเพื่อสร้างทางเลือกในเชิงนโยบายระดับท้องถิ่นเป็นสำคัญ

การแสดงออกทางการเมืองของชาวบ้านในระดับชุมชนและเครือข่าย มีทั้งใน แ่งการต่อต้าน คัดค้าน เรียกร้องเพื่อให้ได้มาซึ่งที่คาดหวังหรือต้องการ และการมีมามีส่วนร่วม ในการคัดค้านนโยบายองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านใต้ และโครงการจากภายนอกที่ได้รับ การเห็นชอบจากองค์การบริหารส่วนตำบล

กรณีแรกสุดที่เกิดขึ้นภายหลังได้รับการจัดตั้งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล ในพ.ศ. 2538 คณะกรรมการบริหารส่วนตำบล ได้เล็งเห็นว่าปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งขยะมูลฝอยที่นับวันจะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว อันเนื่องมาจากวัฒนธรรม/ พฤติกรรมการบริโภค และการจับจ่ายใช้สอยที่เปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับการเพิ่มขึ้น ของ “คนเมือง” ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชน จึงได้เสนอโครงการจัดซื้อที่ดินเพื่อจัด ทำหลุมฝังกลบขยะมูลฝอยขึ้นในที่ดินแห่งหนึ่งของชุมชน ซึ่งได้รับความเห็นชอบ เป็นเอกฉันท์จากฝ่ายบริหารและสภาองค์การบริหารส่วนตำบล เพราะสถานที่จัดทำ หลุมฝังกลบขยะมูลฝอยดังกล่าวถูกเสนอโดยผู้ใหญ่บ้านท่านหนึ่งที่ดูแลท้องที่นั้น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการดำเนินการต้องผ่านกระบวนการหลายขั้นตอน กว่าจะดำเนินการได้ ก็เข้าสู่สมัยที่สองขององค์การบริหารส่วนตำบลที่ผู้ใหญ่บ้านท่านนั้นหมดวาระการดำรง ตำแหน่งและมีสมาชิกมาจากการเลือกตั้งแทน ผลปรากฏว่าได้รับการคัดค้าน ต่อต้านอย่าง แข็งขันจากชาวบ้านในหมู่บ้านนั้น ด้วยเห็นว่าหลุมฝังกลบดังกล่าวอาจก่อให้เกิดปัญหา มลภาวะด้านสิ่งแวดล้อมได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ชาวบ้านวิตกกังวลเรื่องกลิ่น และการปนเปื้อน ของสารพิษสู่แหล่งน้ำและผิวดินได้

ชาวบ้านท่านหนึ่งที่มีบทบาทในการในคัดค้าน ต่อต้านได้ให้เหตุผลที่น่าสนใจ ว่าในระยะแรกอาจเป็นไปได้ว่าชาวบ้านยังไม่รู้ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินโครงการมากนัก จึงเพิกเฉยไม่ใส่ใจถึงปัญหาและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น แต่ที่สำคัญกว่านั้นคือการที่ชาวบ้าน ทราบว่าการนำโครงการมาลงในพื้นที่หมู่บ้าน เกิดจากข้อเสนอของผู้ใหญ่บ้านของตนเอง ซึ่ง เป็นเคารพนับหน้าถือตาของชาวบ้านมาโดยตลอด ทำให้เกรงอกเกรงใจ ไม่กล้าแสดงออก ในเชิงไม่เห็นด้วยมากนัก จะมีก็เพียงการจับกลุ่มพูดคุยกันเล็กน้อยเท่านั้น แต่เมื่อถึงขั้น ของการลงมือดำเนินการโครงการจริง ๆ ซึ่งเป็นช่วงของการเข้าสู่การเมืองการบริหาร ส่วนตำบลที่มาจากการเลือกตั้ง ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีบทบาทในการเลือก ตัวแทนทั้งในฝ่ายบริหารและฝ่ายสภา ประกอบกับกระแสการเมืองในระดับชาติที่เข้าสู่การ ตื่นตัวทางการเมือง ประชาธิปไตย และการมีส่วนร่วมของประชาชน จากการรับรองโดย รัฐธรรมนูญใหม่ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “รัฐธรรมนูญธงเขียว” ทำให้มีความกล้าในการ แสดงออกคัดค้านไม่เห็นด้วยกับการดำเนินโครงการในพื้นที่ ซึ่งในท้ายที่สุดแล้วองค์การ

บริหารส่วนตำบลก็ยินยอมยกเลิกโครงการไปในที่สุด ในแง่การคัดค้าน ต่อต้านโครงการ ขยะฝังกลบ พบว่าไม่ได้มีลักษณะที่รุนแรง และ/ หรือ เปิดเผยโจ่งแจ้งมากนัก แต่การที่ องค์การบริหารส่วนตำบลมาจากการเลือกตั้งและทำงานแบบใกล้ชิด ดิดพื้นที่ทำให้จับ สัญญาณความรู้สึกของชาวบ้านได้เก่งและเร็ว จึงไหวตัวทันรีบตัดไฟตั้งแต่ต้นลม การดันทุรัง เดินหน้าโครงการไม่เป็นผลดีใด ๆ ต่อสถานะและการดำรงอยู่ในชุมชนของตน

ขณะที่ผู้ใหญ่บ้านท่านนั้นเองก็ไม่ได้แสดงออกใด ๆ ว่าสนับสนุน/ ไม่สนับสนุน โครงการ เพราะเห็นว่าสิ้นสุดการทำหน้าที่ของตนเองไปแล้ว จึงนำไปสู่การยกเลิกโครงการ ในแบบที่ไม่มีใครเสียหาย หรือ “เสียเครดิต” มากนัก และสามารถทำงานร่วมกันต่อไปได้ กล่าวได้ว่าการทำงานของผู้ใหญ่บ้านหรือฝ่ายท้องที่ต้องปรับตัวมากขึ้น หลังการเกิดขึ้น ขององค์การบริหารส่วนตำบล แม้จะเป็นคนละหน้าที่ความรับผิดชอบกันก็ตาม แต่การ ใช้วิธีทำงานที่เรียกว่า “นายบ้านรู้คนเดียว” จะส่อเสี่ยงต่อการถูกปฏิเสธ หรือต่อต้าน ได้แม้เพียงเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ จึงไม่น่าแปลกใจเท่าไรนักที่อดีตผู้ใหญ่บ้านท่านหนึ่งบอกว่า เขาต้องใช้วิธีการที่เรียกว่าเวทีประชาคม ประชุมลูกบ้านเพื่อหาฉันทามติสนับสนุนการ ตัดสินใจรับเงินจากผู้สมัครสมาชิกสภาจังหวัดท่านหนึ่ง มาก่อสร้างสาธารณประโยชน์ใน หมู่บ้านภายใต้เงื่อนไขต้องหาคะแนนสนับสนุนให้กับผู้สมัครท่านนี้ตามจำนวนที่ตกลงไว้ หาก ไม่ได้ตามจำนวนที่ตกลงไว้ก็ต้องคืนเงิน “ผมถามชาวบ้านเลยว่า จะรับหรือไม่ ถ้ารับต้องช่วย ทุกคนรู้ว่าจะรับเงินมาเท่าไร ไม่ใช่ นายบ้านรู้คนเดียว” แม้ต้องขัดคอขัดใจกับสมาชิกขององค์การ บริหารส่วนตำบลที่สนับสนุนผู้สมัครอีกท่านหนึ่งก็ตาม แต่เมื่อเห็นว่าเป็นข้อตกลงร่วม ของชาวบ้านจึงกล้าประกาศสนับสนุนอย่างเปิดเผย

ในทางกลับกันการทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบล ทั้งฝ่ายบริหารหรือ ฝ่ายสภาฯ จะมีการปรับตัวที่รวดเร็วเพื่อตอบสนองความต้องการ อารมณ์ความรู้สึกของชาว บ้านที่เลือกตนเข้ามาทำหน้าที่ ดังกรณีปัญหาขยะมูลฝอยที่ต่อเนื่อง คาบเกี่ยวมาจาก เหตุการณ์ในข้างต้น ได้มีความพยายามกำจัดด้วยการนำไปทิ้งบริเวณบ่อดินรกร้างแต่เมื่อ ดำเนินการไปได้ระยะหนึ่ง ปัญหาเรื่องกลิ่น และแมลงส่งผลกระทบต่อชาวบ้านเป็น อย่างมาก กระทั่งนำไปสู่การร้องเรียนต่อนายกองค์การบริหารส่วนตำบลให้หยุด ดำเนินการนายกฯ ก็หยุดแทบจะทันทีและง่ายตาย

แต่หากปัญหาที่เกิดขึ้นมีความซับซ้อน เกี่ยวข้องโยงใยกับบุคคล/ หน่วยงานภายใน และนอกชุมชน การแก้ไขปัญหาก็อาจมีขั้นตอนและกระบวนการมากขึ้น ชาวบ้านอาจต้อง “ออกแรง” มากขึ้นกว่าปกติ ดังกรณีการที่อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรท่านหนึ่ง ได้เข้ามา ชื้อที่ดินทำธุรกิจซื้อขายและถมที่ดินโดยได้รับความเห็นชอบจากองค์การบริหารส่วนตำบล ในช่วงพ.ศ. 2542-2543 แต่เมื่อดำเนินการกิจการได้ไม่นานก็เริ่มมีผลกระทบ จากปัญหา ฝุ่นละอองและน้ำชะล้างจากการขุดไหลปนเปื้อนลงสู่แม่ลำคลองและแหล่งน้ำผิวดิน ซึ่งในระยะแรกชาวบ้านเองก็ไม่กล้าแสดงตัวออกมาคัดค้านมากนัก ขณะที่องค์การบริหาร

ส่วนตำบลบายเบียงว่าผู้ประกอบการดำเนินการตามขั้นตอนของกฎหมายว่าด้วยการขุดดินและถมดิน แต่เมื่อปัญหารุนแรงขึ้นได้มีการร้องเรียนไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กระทั่งยุติการดำเนินโครงการดังกล่าวไปในที่สุด แต่อดีตผู้นำท่านหนึ่งบอกว่าต้อง “ร้องเรียนและสู้กันหลายรอบเพราะคู่ต่อสู้ตัวใหญ่”

อีกกรณีหนึ่งคือความขัดแย้งและการต่อสู้จากปัญหาที่ดินทำกิน อันเนื่องมาจากการที่มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งได้กำหนดแผนพัฒนามหาวิทยาลัย ด้วยการขยายวิทยาเขตมาตั้งในพื้นที่รอยต่อองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านใต้และองค์การบริหารส่วนตำบลใกล้เคียงกัน ซ้อนทับที่ดินทำกินเดิมของชาวบ้านทั้งสองตำบล ในช่วงพ.ศ. 2544 ด้วยการอ้างสิทธิธรรมจากการเห็นชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลทั้งสองแห่งให้เข้าใช้ประโยชน์ที่ดินสาธารณประโยชน์ และการขายผืนอันลิดรุลึงการพัฒนาและความเจริญ ขณะที่ชาวบ้านถูกมองเป็นเพียง “ผู้บุกรุก” ที่ดินราชการเท่านั้น แขนงนำในการเคลื่อนไหวคัดค้านท่านหนึ่ง ได้เล่าว่ามหาวิทยาลัยมักอ้างความเห็นชอบและความเจริญก้าวหน้าแลกกับสิทธิประโยชน์บางส่วนที่ชาวบ้านหรือผู้ที่ต้องสูญเสียที่ดินทำมาหากิน ซึ่งเขายอมรับว่าการเสียสละเพื่อผลประโยชน์ของส่วนร่วมเป็นสิ่งที่จำเป็น แต่การเรียกร้องเพียงฝ่ายเดียว ทั้งกล่าวหาบ้านเป็นผู้บุกรุกที่ดินสาธารณประโยชน์/ ราชการ ไม่ถือเป็นความชอบธรรมแต่อย่างใด

กระบวนการเคลื่อนไหวจึงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยแกนนำที่มาจากเจ้าของที่ดินครู ผู้นำชุมชน ผู้นำท้องที่ ทั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้านจากหมู่บ้านในพื้นที่ดำเนินโครงการ เป็น “ตัวเปิด” สำคัญ กระนั้น บทบาทผู้นำท้องที่ดังกล่าว ก็มีเสียงค่อนข้างต่อว่าเป็น “การเมืองในชุมชน” ระหว่างฝ่ายท้องที่กับฝ่ายองค์การบริหารส่วนตำบล ที่ดูเหมือนจะเปลี่ยงปล้ำจากการลงมติให้ความเห็นชอบการดำเนินโครงการไปก่อนหน้านี้ ส่วนองค์การบริหารส่วนตำบลในระยะต่อมา ๆ พยายามแสดงให้เห็นว่า “ไม่มีนอกไม่มีใน” กับโครงการดังกล่าว รวมถึงการเป็นตัวตั้งตัวตีประสานงานให้มีการเปิดเวทีพูดคุยระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านเริ่มคลายความเคลือบแคลง และเริ่มเห็นใจองค์การบริหารส่วนตำบลมากขึ้น

กล่าวได้ว่าการดำเนินโครงการของมหาวิทยาลัยได้สร้างบทเรียนสำคัญไว้มากมายทั้งในแง่การเคลื่อนไหวเรียกร้องเพื่อการปกป้องที่ดินและทรัพยากร ที่แม้ว่าปัญหายังคาราคาซังมาถึงปัจจุบัน แต่มีแนวโน้มที่ชัดเจนว่าเฉพาะพื้นที่บ้านใต้ ชาวบ้านยังคงสามารถถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินและสิทธิทำกินได้ต่อไป ส่วนผู้สนับสนุนโครงการบางรายก็ถูกลงโทษในรูปแบบต่าง ๆ บางถูกลงโทษทางสังคม และ/ หรือการลงโทษทางการเมืองในระดับท้องถิ่น กลายเป็นผู้สอบตกเมื่อมีการรับสมัครสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น

การแสดงออกทางการเมืองที่ชัดเจนของชาวบ้านอีกกรณีหนึ่งที่น่าสนใจคือการเข้าร่วมเคลื่อนไหวทางการเมืองในระดับชาติ ในช่วงสองสามปีที่ผ่านมาและเกี่ยวพันโดยตรงกับปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่เรียกกันอย่างล้าลองว่าการเมืองเสื้อสี

เมื่อมีการเสนอพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมฯ เข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎร ในขณะนั้น โดยให้เหตุผลเพื่อสร้างทำให้เกิดความปรองดองขึ้นในสังคม ด้วยการนิรโทษกรรมให้แก่ประชาชนทั่วไปที่ร่วมชุมนุมแสดงออกทางการเมือง

กระทั่งนำไปสู่การตื่นตัวอย่างขนานใหญ่ของสังคมในการเคลื่อนไหวคัดค้าน ให้มีการยกเลิกร่างพระราชบัญญัติฯ ที่ชุมชนบ้านใต้ได้มีการระดมชาวบ้านเข้าร่วม การเคลื่อนไหวคัดค้าน พ.ร.บ.ดังกล่าวร่วมกับกลุ่มพลังทางการเมืองอื่น ๆ ในจังหวัด ต่อเนื่อง โดยในแต่ละวันของการชุมนุมหรือการนัดชุมนุมระดมมวลชนจะมีการจัดแบ่ง ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนเข้าร่วมการชุมนุมในแต่ละวันอย่างเป็นระบบ ก่อนจะมีการประกาศ จัดตั้งเป็น “กบปส.ตำบลบ้านใต้” แบบหลวม ๆ มีนายกองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นประธาน ตัวแทนแต่ละหมู่บ้าน เป็นกรรมการ และมีผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ประสาน กิจกรรมมีทั้งการณรงคิให้ความรู้ทางการเมืองผ่านป้ายณรงค์ แผ่นปลิว รถกระจายเสียง เคลื่อนที่ การระดมทุนสนับสนุนการเข้าร่วมการชุมนุมทั้งในจังหวัด และกรุงเทพฯ การจัดสรรคนเข้าร่วมในแต่ละครั้งของการชุมนุมใหญ่ และแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ ในบ้านใต้ด้วยการนำกุญแจปิดตายประตูใหญ่สำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านใต้ พร้อมปิดป้ายข้อความใหญ่โตว่า “ปิดอบต. สนับสนุนปฏิรูปก่อนเลือกตั้ง” เป็นต้น

ปฏิเสธไม่ได้ว่าการเข้าร่วมชุมนุมทางการเมืองในเหตุการณ์นี้ถือเป็นการปฏิบัติการ และการแสดงออกทางการเมืองที่กว้างใหญ่ที่ผู้คนมีส่วนร่วมมากที่สุดครั้งหนึ่งใน ประวัติศาสตร์ของชุมชน แกนนำท่านหนึ่งมองว่าส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากเครือข่ายจัดตั้ง ที่เป็นระบบและสายสัมพันธ์ของพรรคการเมืองและนักการเมืองจากพรรคการเมืองเก่าแก่ ที่ได้รับความนิยมอย่างยาวนาน จากการเชื่อมต่อผ่านแกนนำระดับท้องถิ่นและท้องที่ ที่เห็นสอดคล้องและสอดคล้องประสานการปฏิบัติการไปในทิศทางเดียวกัน ส่วนหนึ่งเกิดจากการตื่นตัวของชาวบ้านที่รับรู้ การแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้สามารถกำหนดบทบาท แสดงออกและออกปฏิบัติการทางการเมืองในแบบฉบับที่คาดหวัง ต้องการได้โดยไม่ปิดบังอำพรางอีกต่อไป

ฉะนั้น การแสดงออกและการปฏิบัติการทางการเมืองของชาวบ้านไม่ได้มีเพียง การเคลื่อนไหว เรียกร้อง คัดค้าน และต่อต้านเท่านั้น หากยังมีด้านของการร่วมมือ ร่วมแรงร่วมใจ เพื่อสร้างช่องทางเลือกใหม่ในการเคลื่อนเปลี่ยนข้อเสนอละนโยบาย ในระดับชุมชน/ท้องถิ่นอีกด้วย ที่เป็นรูปธรรมที่สุดคือการก่อรูปความร่วมมือเชิงสมานฉันท์ ระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่ม/องค์กรภายในชุมชน และแรงสนับสนุนขององค์กร หน่วยงานภายนอก กระทั่งนำไปสู่การสร้างและประกาศใช้ธรรมนูญสุขภาพชุมชน ในพ.ศ. 2556 ที่ผ่านมา เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนบ้านใต้แบบครบวงจร

ธรรมนูญสุขภาพชุมชนบ้านใต้ มีจำนวน 6 หมวด ประกอบด้วย หมวดความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน หมวดเศรษฐกิจและสวัสดิการบ้าน หมวดสุขภาพและสิ่งแวดล้อม หมวดการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม หมวดสังคม และหมวดการขับเคลื่อน

ธรรมาภิบาลปฏิบัติ ทั้งนี้การเกิดขึ้นของธรรมาภิบาลภาวะ ถือเป็นการขับเคลื่อนเพื่อสร้างนโยบายสาธารณะในระดับชุมชน/ท้องถิ่น ภายใต้แรงสนับสนุนจากองค์การภาคี เครือข่ายความร่วมมือในระดับท้องถิ่นและส่วนกลาง เพราะมีความเชื่อมโยงกับนโยบายและการเปลี่ยนแปลงเชิงสาธารณะด้านสุขภาพ ภายใต้พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 และการส่งเสริมเรียนรู้และกระบวนการพัฒนาบ้านที่เรียกว่า “ทำข้ามโมเดล” ที่ถือเป็นรากฐานและรูปธรรมสำคัญในวิวัฒนาการที่ช่วยเติมเต็มความมั่นใจให้กับชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบล พัฒนาไปสู่การประกาศใช้และมีภาคปฏิบัติการธรรมาภิบาลอย่างจริงจังเป็นรูปธรรม

3. ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว

จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยชุมชนบ้านไผ่ ผ่านความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและตำแหน่งแห่งที่ การเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งทางสังคม การเมืองในและนอกสถาบัน การเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรมและโครงสร้างความรู้สึกร่วม และการเปลี่ยนแปลงการเมืองของประชาชนและการเมืองของชุมชน มีความเกี่ยวเนื่องโยงใยและส่งผลต่อการกระบวนการสร้างประชาธิปไตยอย่างซับซ้อน

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชุมชนบ้านไผ่ ที่เกิดขึ้นจากนโยบายและการส่งเสริมการผลิตเพื่อการค้า นับแต่การเริ่มต้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรก เป็นต้นมา และการขยายตัวของรัฐเข้ามาในปริณทลชุมชนบ้านไผ่ นับเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ส่งผลการดำรงชีวิต ชีวิตทางเศรษฐกิจของชาวบ้านอย่างมีนัยสำคัญ การที่ชาวบ้านตอบรับนโยบายรัฐส่วนกลางด้วยการปรับเปลี่ยนโครงสร้าง รูปแบบและระบบการผลิต จากการผลิตเพื่อยังชีพเป็นการผลิตเพื่อการค้าตามนโยบายรัฐส่วนกลาง ด้วยการหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจยางพารา จากการส่งเสริม สนับสนุนของกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางมาอย่างต่อเนื่อง เพราะถือเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญที่สร้างมูลค่าการส่งออกและนำรายได้เข้าประเทศในลำดับต้น ๆ ของประเทศ ทำให้ชาวบ้านมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมสามารถยกระดับ พัฒนาตัวเองให้สามารถเชื่อมต่อกับผู้คนได้กว้างขึ้น

ถึงยุคปัจจุบันชาวบ้านได้ผนวกตนเองเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจที่หลากหลายและซับซ้อน มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ วิธีการผลิต และการประกอบการใหม่ ๆ ทั้งในและนอกภาคการเกษตร ซึ่งการประกอบการเหล่านี้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายใต้ระบบและความสัมพันธ์ทางการผลิตระบบเกษตร/ทรัพยากรในท้องถิ่น และการผลิตนอกภาคเกษตร แต่ทั้งหมดล้วนเชื่อมต่อเข้ากับระบบตลาด ทั้งที่ใกล้-ไกล แนบแน่น ลึกซึ้ง และอิงอาศัยกัน (Complementarities) มากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งสอดคล้องข้อเสนอของ Rigg [14]) ที่อธิบายการเปลี่ยนผ่านของสังคมชนบท จากภาคการเกษตรไปสู่กิจกรรมที่หลากหลาย ทั้งในและนอกภาคการเกษตรทำให้มีรายได้ที่หลากหลายช่องทาง

อย่างไรก็ดี การก้าวสู่การเป็นผู้ประกอบการนั้นต้องแบกรับกับความเสี่ยง และอนาคตอันไม่แน่นอนของตลาดมากายมหาศาล โดยเฉพาะผู้ประกอบการใหม่ที่อาศัยทรัพยากรเป็นฐานหรือเกี่ยวเนื่องโยงโยกับการผลิต ขณะเดียวกันต้องแสวงหาช่องทางเบียดแทรก/ สร้างทางใหม่ ผ่านการสังสมความ “เชี่ยวชาญ” ในสนามการแข่งขัน/ การค้าด้วยการเรียนรู้พัฒนาเทคโนโลยี ความเชี่ยวชาญ และการประสาน “เครือข่ายใหม่” ตลอดเวลา สิ่งเหล่านี้จึงสะท้อนว่าชาวบ้าน/ นักประกอบการไม่เพียงปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของตนเอง ครอบครัวยแต่เพียงพื่น ๆ เท่านั้น แต่ด้านหนึ่งคือการสร้างโอกาส ทางเลือกที่สัมพันธ์กับสำนึก หน้าที่ ตัวตน และความเป็น “พลเมืองที่ยึดหยุ่นและกระจัดกระจาย” แกว่งไหวไปตามแรงเหวี่ยงของระบบเศรษฐกิจ อันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง/ เคลื่อนย้ายตำแหน่งแห่งที่ การก่อรูปความคิด ความรู้สึก โลกทัศน์ และมุมมองการให้ความหมายของชาวบ้านในแบบที่ไม่ใช่สังคมชาวบ้านเดิม ๆ อีกต่อไป เสียงบ่นเบื้อแสดงความเอือมระอาต่อระบบการเมืองที่ทำให้เศรษฐกิจฝืดเคือง ทำมาค้าขายไม่คล่องของชาวบ้าน สามารถยืนยันการรับรู้ว่าระบบเศรษฐกิจในชุมชนได้ผนวกกลายเป็นส่วนหนึ่งของ “ระบบเศรษฐกิจการเมือง” ในระบบทุนนิยมมากขึ้นและถือเป็นการเคลื่อนไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย (Democratization) จากกระบวนการสังสมโลกชีวิตผนวกรวมชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวบ้านในการแสดงออกถึงความเป็นพลเมือง การเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการตัดสินใจทางการเมืองหรือทำให้มีกิจกรรมและการตัดสินใจทางการเมืองที่เอื้อต่อชีวิต กิจกรรมทางเศรษฐกิจของตนและชุมชนมากขึ้นในทางกลับกัน

การเกิดขึ้นของหน้าใหม่ในทางการเมืองของชุมชนบ้านไต้ ที่มีพื้นฐานจากผู้ทีประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพสมัยใหม่ทั้งในและนอกภาคการเกษตร และ/ หรือมีการศึกษาที่ดีที่เชื่อได้ว่าจะสามารถผลักดันพัฒนาท้องถิ่นของตนให้เจริญก้าวหน้าได้ จะได้รับโอกาสจากชาวบ้านมากขึ้นเรื่อย ๆ เสียงสะท้อน “เป็นอบต.ต้องมีความรู้” จึงมีนัยสะท้อนความต้องการ คาดหวังของชาวบ้านที่เริ่มข้ามพ้นกับดักความขาดแคลน/ แร้นแค้น และการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่และความรู้สึกของผู้คนในบ้านที่คิดว่าตนมีอำนาจในการเรียกร้อง เปล่งเสียง มากกว่าที่เคยเป็นมา “การไม่ต้องกริดยงฝ่าใบ” หรือ “ [ชาวบ้าน ๆ ขอมขอ มอขอ” ย่อมทำให้เกิดระนาบความสัมพันธ์ที่สม่าเสมอ “เทียมหน้าเทียมตา” และคิดว่าตนเป็น “หุ้นส่วนชุมชน” ที่มีโอกาส มีทางเลือกมากมายในชีวิตเฉกเช่นคนเมือง

ทว่า ด้านหนึ่งของการเปลี่ยนแปลง/ เปลี่ยนผ่านเพื่อการก้าวสู่การประกอบการและดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจใหม่ ยังต้องใช้สิ่งที่ Scott [15] เรียกว่าเศรษฐกิจศีลธรรม (Moral Economy) ด้วยกลไกต่าง ๆ อันพึงมีพึงสร้างได้ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างระบบเครือญาติพรรคพวก และเครือญาติเสมือนจริง ที่เรียกว่า “โหม”²⁵ หรือความสัมพันธ์เชิงระบบที่เรียกว่า “การอุปถัมภ์” กับผู้คนหลายกลุ่ม หลากหลายลักษณะทั้งภายในและนอกชุมชน

²⁵ระบบกลุ่ม พรรคพวก กลุ่มเพื่อนฝูง และ/ หรืออาจรวมเครือญาติเข้าไปด้วย แล้วมีการสานต่อ ทอดถักความสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่น ต่อเนื่อง

เพียงแต่การอุปถัมภ์เหล่านี้ไม่ได้คงที่หรือตั้งอยู่บนพื้นฐานความมีศีลธรรมแบบเดิมแบบตายตัวอีกต่อไป หากผันแปร/ เปลี่ยนแปลงไปตามความคาดหวังในชีวิตใหม่ การมีคุณภาพชีวิตที่ดี โอกาส ความรู้สึกนึกคิด และอาจยกระดับไปถึงแรงปรารถนาต่อการพัฒนาสังคม ชุมชนท้องถิ่นให้ก้าวหน้าจากสิ่งที่เคยเป็นก็ได้ ปรากฏการณ์การเกิดขึ้นของหน้าใหม่ ๆ ในทางการเมืองในท้องถิ่นเป็นสิ่งยืนยันการมีอยู่/ เปลี่ยนแปลงไปในหลายลักษณะ ที่อาจเป็นการอุปถัมภ์แบบชั่วคราวชั่วคราว/ บางเสียส่วนของชีวิต ความมั่นคงในระบบการเมืองและการเข้าสู่ระบบการผลิตใหม่เชิงพาณิชย์ ทางเลือกและการต่อรองผู้อุปถัมภ์มากขึ้นหลายตา

ความสับสนเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของชาวบ้าน ได้ทำให้เกิด/ กลายเปลี่ยนการจัดตั้งทางสังคม จากความสัมพันธ์แนวดิ่งที่มีลักษณะดั้งเดิมเชิงจารีต อันผูกกำกับด้วยความเชื่อ ศาสนา และวัฒนธรรม ไปสู่ความสัมพันธ์ในแนวราบ ที่มีลักษณะกระจายกระจายมากยิ่งขึ้น ยิ่งในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมสังคม วัฒนธรรม การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่รวดเร็วและเชื่อมต่อกัน การคมนาคมช่องทางการสื่อสารที่สะดวกเข้าถึงง่ายและการเป็นชุมชนเปิดด้วยแล้ว ทำให้มีความเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนต่อการเมืองและการเลือกตั้งของชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลือกตั้งองค์การบริหารส่วนตำบล ยิ่งเมื่อการเมืองได้เข้ามาบทบาทต่อการกำหนดชะตาการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมในชีวิตประจำวันมากขึ้นเท่าไร? ยิ่งเป็นการเสริม-แรงผลักดันอันมหาศาลต่อการตื่นตัวและการแสดงออกของความเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้มากขึ้นเท่านั้น

บทบาทองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านได้ เมื่อหน้าใหม่ ๆ ในทางการเมืองสามารถระดมทรัพยากร งบประมาณจากภายนอก ทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ/ หน่วยงานในกำกับของรัฐ จำพวก สสส. พอช. สปสช. ฯลฯ จำนวนมาก รวมถึงการหยิบใช้กระแสการเปลี่ยนแปลงความคาดหวังในการพัฒนาที่มีจุดเปลี่ยนตั้งแต่แผนฯ 8 เป็นต้นมา แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วม การปกครองตนเอง ชุมชนพึ่งตนเอง เศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงการเข้ามาขององค์กรพัฒนาเอกชนและภาคประชาสังคม ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวเปลี่ยนฐานอำนาจสู่อำนาจรัฐท้องถิ่นและอำนาจที่เป็นทางการจากการขับเคลื่อนขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

แต่ถ้าพิจารณาการเชื่อมโยงเครือข่ายเพื่อปรับเปลี่ยนกระบวนการพัฒนา แนวคิดแนวปฏิบัติการของชุมชน/ ตำบลนั้น อาจไม่เป็นเงื่อนไขที่พอเพียง จึงต้องอาศัยเครือข่ายแนวดิ่งที่ไม่เป็นทางการจากระบบการเมืองภายในโครงข่ายการเมืองเดิม เช่น “ความสัมพันธ์ส่วนตัว-ผลประโยชน์ร่วม” “การเป็นลูกน้องเก่า” และ/ หรือการนำเสนอ-ข้อค้นตักนโยบายส่งเสริมการพัฒนาบ้านท้องถิ่นตามกระแสแนวคิดข้างต้น เพื่อวาง/ สร้าง/ ตรีงฐานการเมืองในท้องถิ่นแบบมียุทธศาสตร์ ดังเช่นบทบาทของนายกฯ ที่ต้องใช้ความสัมพันธ์ดังกล่าวกับนักการเมืองในระดับจังหวัดและระดับชาติ เพื่อดึงงบประมาณและทรัพยากรที่จำเป็นในการพัฒนาชุมชน หรือการเมืองระดับชาติหันมาสร้างความสัมพันธ์แบบใหม่กับอบต. และชุมชน บนฐานผลประโยชน์แบบแลกเปลี่ยนที่ทันกันและผสมผสานระหว่างการพัฒนา “สร้างฐานจัดตั้ง” ให้ตอบรับ “ฐานนโยบาย” มากขึ้น

ข้อสังเกตที่น่าสนใจต่อการเปลี่ยนแปลงการเมืองเชิงสถาบันของชุมชนบ้านใต้ ประการหนึ่งคือ บทบาทที่ลดลงของผู้นำท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ที่ไม่สามารถใช้อำนาจแบบเชิงขั้ว สั่งการได้เบ็ดเสร็จเด็ดขาดเช่นในอดีต เพราะอำนาจได้แผ่ซ่านออกไปหลายศูนย์กลาง/ หลายทิศทาง ขณะที่ชาวบ้านเองก็แสดงความเป็น “พลเมือง” “กล้า” แสดงออกอย่างเปิดเผยในการต่อล้อต่อเถียง กระทำการสิ่งที่คาดหวังและปรารถนา “ไม่ใช่ไอ้เท่ง ไอ้ทอง”²⁶ หรือ “ชีโผ”²⁷ ได้อีกต่อไป ประการต่อมาคือ การที่ชาวบ้านเรียนรู้ว่าการเมืองท้องถิ่นได้เข้ามามีผลต่อชีวิตอย่างไร ทำให้เข้าไปมีบทบาทใน “ตรวจสอบ ควบคุม และกำกับ”²⁸ ทั้งในฐานะปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร ทำให้ “การเมืองท้องถิ่นเปิด-เปิด ท้องถิ่นให้กว้าง” สำหรับผู้ที่ปรารถนาเข้าโลดแล่นบนถนนการเมือง และ “ทำงานการเมือง” อย่างจริงจัง ซึ่งก็เท่ากับเปิดพื้นที่การเมืองให้กับบรรดาผู้นำใหม่ เช่น ผู้ที่มาจากฐานผู้ประกอบการในระบบเศรษฐกิจใหม่ และผู้นำธรรมชาติที่มีบทบาทในกลุ่มสวัสดิการ/ สังฆะออมทรัพย์ กลุ่มเศรษฐกิจอาชีพได้เข้ามามีบทบาทในพื้นที่การเมืองขององค์การบริหารส่วนตำบล ทั้ง “เล่นเอง” “ผ่าน” จากการได้รับเลือกตั้ง การมีที่ทาง/ ตำแหน่งแห่งที่ในองค์การบริหารส่วนตำบลในรูปกรรมการชุดต่าง ๆ

การรวมกลุ่มทางสังคมนอกการเมืองเชิงสถาบัน ในรูปของกลุ่ม/ องค์กรที่แตกต่างหลากหลายมีแนวโน้มข้ามพ้นการเป็นกลุ่ม/ องค์กร เพื่อเติมเต็มความเสี่ยง ความขาดแคลน และปัจจัยยังชีพพื้นฐาน และเริ่มพลวัตไปสู่การพัฒนาในมิติและแง่มุมใหม่ เช่น การจัดระบบสวัสดิการ กลุ่มเศรษฐกิจ กลุ่มการจัดการระบบสุขภาพ กลุ่มการจัดการสิ่งแวดล้อม กองทุนฯลฯ และทั้งโดยเอกเทศ หลอมรวม ทับซ้อนลงไปในพื้นที่อำนาจทั้งที่เป็นทางการ/ ไม่เป็นทางการขององค์การบริหารส่วนตำบล ภายใต้กระดุมเชื่อมสำคัญคือระบบการพัฒนาที่เรียกว่า “บ้านใต้โมเดล” และ “ธรรมนูญสุขภาวะ” เป็นการชี้ชวนให้เห็นว่ากลุ่ม/ องค์กร ที่ได้สร้างความสัมพันธ์และการเคลื่อนไหวที่ทำให้เกิดความเสมอภาคเท่าเทียมในการต่อรองกับอำนาจต่าง ๆ ทั้งในระบบจารีตดั้งเดิม อำนาจใหม่ที่เป็นของรัฐ [บาล]

²⁶ เป็นสำนวนที่หยิบยืมจากบุคลิกของเท่งและทอง ซึ่งเป็นตัวเอกในการแสดงหนังตะลุงที่ได้รับความนิยมในภาคใต้ โดยเท่งเป็นคนพูดจาโผงผาง ไม่เกรงใจใคร ชูสำทับผู้อื่น ส่วนทองชอบนิสัยคุยโว ไม่โอ้อวด ใจสะอาด การใช้สำนวนนี้โดยมากสื่อความหมายการไม่ได้รับการยอมรับ ไม่มีความหมาย/ ไร้ตัวตนและต่ำต้อยในสายตาของคนทั่วไป

²⁷ ชีโผ เป็นสำนวนได้ ในความหมายทั่วไปหมายถึงการทำได้ หมายถึงในลักษณะเฉพาะของบุคคลที่สามารถคาดเดาทำนาย การแสดงออกได้อย่างแม่นยำ ในแง่พฤติกรรมหมายถึงการเป็นคนเด็ดขาด สามารถขึ้นๆ ลงๆ พูดคำไหนคำนั้น และการเป็นนักเลงใหญ่ที่ผู้คนเกรงใจ ให้ความเคารพยำเกรง

²⁸ ในความเป็นจริงองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านใต้ก็เรียกร้องให้ชาวบ้านเข้ามาตรวจสอบการบริหารงานด้วย ดั่งสะท้อนในบทเพลงเสียงจากท่าข้าม ความตอนหนึ่งว่า “ขอแจ้งข่าวให้พี่น้องชาวบ้าน ทราบผลงาน อบต.ท่าข้าม ได้รับรางวัลธรรมาภิบาล การจัดการรางวัลล่าสุด...วิสัยทัศน์ของ อบต. ให้พี่น้องมีส่วนร่วมติดตาม ยึดหลักคุณธรรม นำมาเศรษฐกิจพอเพียง” แม้อาจมองเป็นเพียงยุทธวิธีทางการเมือง แต่ก็สะท้อนการปรับตัวของอบต. ในการสื่อสารกับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

ท้องถิ่น อำนาจการเมือง การเลือกตั้ง และการระดมทรัพยากรให้สอดคล้องไปในทิศทางที่เป็นผลประโยชน์ของชุมชนและสาธารณะ

ดังจะเห็นได้จากการเคลื่อนเปลี่ยนนโยบายสาธารณะในชุมชน และการหนุนเนื่องสู่การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงระดับชุมชนเครือข่ายและภาคี ที่ได้สานต่อ ทอดถัก โดยมีฐานกลุ่ม/ องค์กรเคลื่อนไหวปฏิบัติอย่างแข็งขัน เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ความกระชับแน่นของพื้นที่ด้วยชุมชนมิตรภาพ²⁹ (Friendship Community) ที่แตกต่างหลากหลายและกระจัดกระจายออกไปในแนวราบทุกทิศทาง ทำให้ชุมชนพื้นที่เดิมเป็นเพียงส่วนเล็ก ๆ ส่วนหนึ่งในเครือข่ายที่แผ่ขยายไปเรื่อย ๆ ครอบคลุมข่ายใยของความสัมพันธ์จะเกี่ยวโยงไปถึงได้ พร้อมกับการทลายกำแพงการกีดกันที่ทำให้ชุมชนเข้าไม่ถึงอำนาจรัฐในท้องถิ่นสู่การ “ร่วมกันสร้าง/ พัฒนา” ผ่านทางนโยบายสาธารณะ “ธรรมนูญสุขภาพ” เป็นการสื่อว่าชาวบ้านสามารถเข้ามามีบทบาทในการกำกับ นำเสนอแนวคิด ทิศทาง นโยบายการพัฒนา ที่ทำให้รู้สึกและรับรู้ถึงการมีอำนาจในการจัดการตนเอง แม้ว่ากลุ่ม- องค์กร ยังไม่เข้มแข็งเท่ากันทั้งหมด แต่บทบาทที่เพิ่มขึ้นในการปะทะ- ประสานกับองค์การบริหารส่วนตำบล ทำให้ต่างฝ่ายต่างต้องปรับตัวผ่านการปฏิบัติการจริงในชีวิตประจำวัน และทำให้การเมืองท้องถิ่นเป็น “สนาม/ โรงเรียนประชาธิปไตย” ที่เคลื่อนเข้าสู่ความคาดหวังต้องการ และแรงปรารถนาของชุมชน ซึ่งใกล้เคียงกับข้อเสนอของ Appadurai [16] ต่อการสร้างประชาธิปไตยจากข้างล่าง ผ่านการปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน ในท้ายที่สุดแล้วจะทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “ประชาธิปไตยแนวลึก” (Deep Democracy) เพราะการปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน อันเกิดจากการเรียนรู้ การเชื่อมต่อกับโลกชีวิต ข้อมูลข่าวสาร และการปะทะประสานที่กว้าง ลึกซึ้ง และชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติการอย่างแข็งขันผ่านการกลุ่ม/ องค์กร ได้เปลี่ยนโครงสร้างความรู้สึกของชาวบ้าน ที่ไม่เพียงเคลื่อนไหวสร้าง “พื้นที่สาธารณะใหม่ ๆ” เท่านั้น แต่คือการสร้าง “ชีวิตสาธารณะ” (Public Life) เพื่อการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมใหม่³⁰ (สังคมหลังชาวสวน) ที่เป็นประชาธิปไตยจากข้างล่างต่อไปด้วย [17-18]

²⁹ ชุมชนมิตรภาพ (Friendship Community) เกิดขึ้นจากความพยายามในการแสวงหาความมั่นคง สุนทรียะ และอารมณ์ของปัจเจกบุคคลและครอบครัว จากความสัมพันธ์ใกล้ชิด การมีอัตลักษณ์ (Personal Identity) ความผูกพันภายในกลุ่ม (Grouping Ties) ของปัจเจกบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมที่ไม่แตกต่างกันมากนัก ซึ่งก็คือ “เพื่อน” ที่ติดต่อสื่อสารกันในทางใดทางหนึ่ง จนกลายเป็น “มิตรภาพ” และมีส่วนสำคัญยิ่งในความสัมพันธ์แบบใหม่แทนที่ครอบครัวและเครือญาติในระบบสังคมดั้งเดิม

³⁰ “สังคมใหม่” ในที่นี้เป็นเรียกแบบล้าลอง/ ชั่วคราวเพราะไม่สามารถหาคำเรียกชุมชนชนบทที่เปลี่ยนแปลงไปได้ ที่ในระยะหลังมานี้อาจมีคำเรียกและให้ความหมายอยู่พอสมควร เช่น ชุมชนชนบทใหม่ ชุมชนหลังชาวสวน ชุมชนหลังชาวสวน สังคมผู้ประกอบการ เป็นต้น แต่ผู้เขียนเห็นว่ายังไม่สื่อความหมายมากนัก

อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนผ่านสู่การเป็น “สังคมใหม่” เกิดขึ้นท่ามกลางความเสื่อมทรุดหมดพลังของโครงสร้าง กลไกและชุดความสัมพันธ์เดิม ชุมชนบ้านได้จึงได้แสวงหากฎเกณฑ์กติกาและชุดความสัมพันธ์แบบใหม่เพื่อจัดระเบียบสังคมใหม่ให้เข้าที่เข้าทาง กล่าวในความหมายของ Walker [2] สิ่งเหล่านี้ก็คือการสร้างธรรมนูญชุมชน (constitution) เพื่อทำหน้าที่เป็นกฎเกณฑ์ใหม่ในการอยู่ร่วม/ แบ่งปันส่วนที่เสมอภาคระหว่างชั้นชนต่าง ๆ ในชุมชน

ขณะเดียวกัน/ พร้อม ๆ กันนั้น ในท่ามกลางการเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลง มีข้อเสนอเพื่อก้าวสู่สังคมใหม่ที่เป็นไปได้ในเชิงคุณภาพ **ประการแรก** บนฐานการขับเคลื่อนเศรษฐกิจท้องถิ่น รัฐ/ ท้องถิ่น ควรส่งเสริมสนับสนุนการประกอบการใหม่ ๆ ด้วยการจัดกองทุน/ สถาบันการเงินสำหรับนักประกอบการ พร้อม ๆ ไปกับการเสริมเติมความเป็นมืออาชีพ ความเชี่ยวชาญ และเทคโนโลยีที่เหมาะสมแก่ผู้ประกอบการ ซึ่งอาจในรูปของสถาบันเรียนรู้เพื่อการประกอบการที่เหมาะสมสำหรับแต่ละท้องถิ่น **ประการที่สอง** การเมืองท้องถิ่นและสูงขึ้นได้ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของปริณทณชีวิต หรือ “ชีวิตที่สัมพันธ์กับการเมือง” มากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ชาวบ้านรับรู้/ สัมผัสได้ว่าความผันแปรไม่แน่นอนทางการเมืองว่ามีผลต่อชีวิตอย่างไร การพยายามแข่งขังการเมืองท้องถิ่น (หรือแม้แต่ระดับที่สูงขึ้นไป) ด้วยการ “คิดแทน ทำแทน” ไม่เพียงสกัดความก้าวหน้าของชุมชน/ ท้องถิ่น หากคือการอุดหนุนประชาธิปไตยในอีกทางหนึ่งด้วย ดังนั้น การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น จึงเป็นหัวใจสำคัญของการสร้าง/ พัฒนาประชาธิปไตย แต่ที่สำคัญต้อง “ออกแบบ/ สถาปนาโครงสร้างการเมืองท้องถิ่น” ให้เข้าสู่เจตนารมณ์³¹ ที่ว่านี้จริง ๆ และ**ประการสุดท้าย** มีสัญญาณชัดเจนว่า ผู้ตะกายเข้าสู่การประกอบการ/ คนหนุ่มสาวมีแนวโน้มเบนความสนใจจากการเมืองที่เน้นการเลือกตั้งและการเอาชนะด้วยคะแนนจัดตั้งไปสู่การให้ความสำคัญ “นโยบาย” เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้น การรุกด้วย “ฐานนโยบาย” จึงเป็นหนทางของความความอยู่รอด-เบียดแทรกเข้ามาในสนามการเมืองชุมชนบ้านได้ และที่อื่น ๆ กระนั้นข้อเสนอเหล่านี้จำเป็นต้องสร้าง “พื้นที่ถกแถลง” และศึกษาให้ลึกซึ้งเหมาะสมกับบริบทของการเปลี่ยนแปลงและการเคลื่อนไหวสู่ประชาธิปไตย/ ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหวที่เข้มข้นขึ้นทุกขณะ...

³¹เจตนารมณ์สำคัญของการปกครองท้องถิ่นในบทความนี้ คือ การจัดความสัมพันธ์อำนาจใหม่ระหว่างรัฐส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ด้วยเห็นว่าที่ผ่านมาโครงสร้างความสัมพันธ์นี้บิดเบื้ออยู่มาก รวมถึงการกระจายอำนาจเพื่อเข้าสู่การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง

- [1] Fuller, H. (30 June 2011). “Rural Thais Find an Unaccustomed Power”, **New York Time**. Retrieved March 4, 2012, from <http://www.nytimes.com/2011/07/01/world/asiathailand>
- [2] Walker, Andrew. (2012). **Thailand 's Political Peasant Easants Power In the Modern Rural Economy**. University of Wisconsin Press.
- [3] นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2551). “การปรับระบบการ ตอน 1-4”. สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2556, จาก <http://www.matichon.co.th/news>.
- [4] อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2556). “พลัังสีแแดง : การจัดตั้งของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ” ตอนที่ 1-3. สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2556, จาก <http://www.bangkokbiznews.com/home/detail/politics>.
- [5] Keyes F Charles. (2012). “From Peasant to Cosmopolitan Villagers : The Refiguring of the “Rural” in Northeastern Thailand”, Retrieved March 4, 2012, from <http://www.mssu.edu/themed-semester/thailand>.
- [6] อนุสรณ์ อุณโณ. (2554). คนใต้พรรคประชาธิปัตย์ และการเมืองเสื้อสี. สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2556, จาก <http://www.prachatai.com/journal>.
- [7] จรูญ หยูทอง แสงอุทัย. (2555). “ตัวตนคนใต้”. สืบค้นเมื่อ 22 พฤษภาคม 2556, จาก www.manerger.co.th.
- [8] Askew, M. (2008). **Performing Political Identity: The Democrat Party in Thailand**. Chingmai : Silkwormbook.
- [9] นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2556). “วัฒนธรรมการเมืองของคนต่างภาค”. สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2556, จาก http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid.
- [10] ณฐพงศ์ จิตรนิรัตน์. (2556). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านประวัติและประสบการณ์ชีวิตที่หลากหลายของผู้นำบ้านในเขตบ้านแออัด. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- [11] สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง. (2557). ประวัติองค์กร. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2557, จาก http://www.rubber.co.th/ewt_news.php?nid=1560.
- [12] ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2556). พัฒนาการการผลิตและการใช้ยางของโลก พ.ศ. 2531-2555. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2557, จาก www.bot.or.th.

- [13] ชมนาค นิตตะโย (2558). “เหตุโดยอัตรถยนต์ในภาคใต้ยังคงหดตัวสูง” ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคใต้. สืบค้นเมื่อ 5 มีนาคม 2559, จาก www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/Southern/ResearchPaper/Southern.
- [14] Rigg, Jonathan. (2005). Poverty and livelihoods after full-time farming: A South-East Asian view. **Asia Pacific Viewpoint**. 46(2). 173-184.
- [15] Scott C J. (1972). **The Moral Economy of the Peasant : Rebellion and Subsistence in Southeast Asia**. Yale University Press.
- [16] Appadurai, A. (2001). “Deep Democracy : Urban Governmentality and Horizon of Politics”, **Environmental & Urbanization**. 13(2), 23-43.
- [17] อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2555). “พลังชุมชน พลังผู้ไร้สิทธิ์ : กับการเปลี่ยนแปลงจากข้างล่าง”, **วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ**. 6(2), 1-12.
- [18] ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์. (2556). “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านประวัติและประสบการณ์ชีวิตที่หลากหลายของผู้นำชุมชนในเขตชุมชนแออัด”, **วารสารปริชาต**. 26(1), 30-73.